

ІВАН
ФРАНКО

ВИБРАНІ
ПОЕЗІЇ

ІВАН ФРАНКО

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ

За редакцією
Б. РОМАНЕНЧУКА

КРАКІВ

1941

У К Р А І Н С Ь К Е В И Д А В Н И Ц Т В О

Накладом „Українського Видавництва“, Краків, Райхштрассе 34
Verlag: „Ukrainischer Verlag“, Krakau, Reichsstrasse Nr. 34.

Друкарня „Поспішна“, Краків, Райхштрассе 34. Тел. 147-86
Buchdruckerei „Pospieschna“, Krakau, Reichsstr. 34. Fern. 147-80.

ВСТУП

Оця мала збірочка Франкових поезій, з нагоди 25 роковин його смерті, є тільки дуже скромним виявом пошани до великого поета-громадянина, що ввесь вік трудився і терпів для добра рідного краю. Нема змоги тепер вшанувати цього велета краще, так, як він на це своєю працею заслужив, але все ж поміщені тут поезії пригадають патому народові, що він йому винен. До цієї збірки ввійшли щокращі на наш погляд, Франкові поезії майже з усіх його збірок, одначе з перевагою т. зв. громадських чи суспільних поезій, бо власне ці показують нам Франка — як великого громадянина, шкільного вчителя-виховника, камепяра і національного пророка. Знову ж особиста лірика дає нам пізнати Франка, як великого мистця і поета, що піднісся на вершини поетичної творчості.

Літературна критика не раз цікавилася питанням, в чому виявився найсильніше й найповніше талант Франка, в поезії, в оповіданнях, в повістях, чи драмах. Загально прийнявся погляд, що поетичний талант і вся велич Франкового духа виявилася власне в поезіях.

Франко почав писати дуже рано, ще в гімназійній лавці. Перші його твори, це власне вірші, які Франко почав друкувати з 1874 року. Перший його вірш п. н. „Народня пісня” появилася в студентському журналі „Друг”

(ч. 3. 1874), що виходив у Львові. Франко підписався під ним псевдонімом „Джеджалик”. Звичайно, це прізвище нічого нікому не говорило, воно було невідоме. Але сам вірш, хоч ще дуже простенький і невибагливий, вказував, що його автором мусить бути дуже талановита людина. Було в нім щось таке, що зразу ж кидалося ввічі.

Незабаром після цього Франко й сам приїхав до Львова на студії і привіз з собою кілька зшитків різного писання: любовних віршів, драм, поетичних оповідань, перекладів і т. п. Все це, очевидно, було ще невибагливе, з літературного-мистецького боку доволі примітивне й учнівське, але вже й воно вказувало на великого поета в майбутньому. Опинившись у Львові, Франко став постійним співробітником „Друга”, зановиюючи майже кожне число своїми творами, переважно віршами — оригінальними й перекладними. Франко осілював у них давню славу України, геройство українських князів, виливав свою тугу за давніми часами та й висловлював надію, що прийде краще майбутнє.

Вся поетична творчість Франка вміщується в кількох збірках. Перша з них, це збірка „З в е р ш и н і н и з и н” (1887)¹, одна з найкращих, найбагаторішних і найбойовітших Франкових збірок. Тут зібрані найкращі т. зв. громадські поезії Франка. Майже всі вірші цієї збірки пореноєні багаторим настроєм боротьби й завзяття та надхнені вірою в перемогу, в краще майбутнє. В ній виявився поет то каменярем на шляху поступу українського народу до волі, то вчителем, що показує громадянству дорогу та вчить працювати для рідного народу, то отим духом — вічним революціонером, що не дає народові заснути, не дає йому пропадатися в кайданах, але пориває його до бою за краєву майбутність.

Головним гаслом поета в цій збірці є праця. У праці поет бачить мету свого життя, в праці він бачить своє ща-

¹) Друге видання цієї збірки, поширене, вийшло 1893 р.

стя і задоволення, в праці бачить майбутнє свого народу, праця двигне його народ, бо:

„...лиш в праці мужа виробляєсь сила,
лиш праця світ таким, як є, створила,
лиш в праці варто і для праці жить” .

Для себе поет не бажає ні щастя, ні вигоди, ні багатства, а тільки в о г п ю, щоб налити неправду, т е п л о т п, щоб любити свій нарід, і с и л и. щоб у бдю встояти, щоб рвати кайдани неволі і працювати. Він радо відрікається всяких особистих радощів, утіх, всякого особистого добра, щоб могли тільки „віддатись Україні доконечно”. щоб служити їй і тільки їй одній, бо нам не пора вже служити іншим, пам час жити й працювати тільки для України, єднатися під її прапор, боротися за неї, а навіть полягти за неї, щоб здобути їй волю, щастя і честь. Так от, що б поет не думав, що б не робив, що б не говорив — у нього завжди на меті одна найвища ціль усього життя: рідний край і нарід — Україна. У зв'язку з цим поет особливу увагу присвячує найбільш погнобленій частині українського народу — українському селянству. Як син селянина, Франко розуміє життя й життєві обставини селянина, розуміє його безнадійний і нещасливий стан. Він змальовує в одних поезіях („Галицькі образки”) обездолене життя нашого селянства, в інших гостро осуджує інтелігенцію, що цурається селянина та змальовує відносини наших історичних ворогів до нашого народу.

Правда, є в цій збірці і сумовиті, пригноблені вірші, в яких поет виявив сумнів, чи зможе його „човен доплисти до берега, бо багато їх на морі гяне”, та в співує своє горе, бо його поборює його ж таки власне громадянство. Але ці сумніви й пригноблення, це страждання душі поета, як громадянина, скоро минає, бо поет вірить у перемогу світла над темнотою, правди над брехнею, волі над неволею. Тимто й панівний настрій цієї збірки все таки бадьорий і життєрадісний. На цих віршах Франка виховувалось вже

сучасне йому молоде покоління, що почало дивитися на світ вже не очима своїх батьків, які викидали Франка із свого товариства, але очима самого Франка, очима людей, що своє щастя вбачають у щасті цілого народу. На цих віршах виховується і завжди виховуватиметься молоде покоління нашого народу, бо ці вірші промовляють до душі, захоплюють і спонукають до праці, до чину.

Року 1896 Франко видав другу збірку своїх поезій п. н. „З і в я л е л и с т я”. В цій збірці поет виспівав свої любовні і знязані з любовю почування й настрої. В них нема вже нічого з того, що ми бачили в попередній збірці, бо ці поезії посвятив поет своїм любовним переживанням.

І хоча з громадського боку ці поезії не мають уже того значіння, що поезії „З вершин і низин”, то з мистецького боку — це найкраще, що тільки міг дати Франко. В попередній збірці проявився поет-громадянин, а в цій поет — мистець, якому рівного немає. Це поезія в повному розумінні слова.

Цю збірку назвав поет „ліричною драмою”, яку творять „три жмутки”, наче три дії”. „Перший жмуток”, це крик, рознирка наболілої душі з приводу нещасливої любови. „Другий жмуток”, це наче успокоєння, але вже ре-зигнація і тихий жаль. Поетова зрачена душа вспокоюється, втихає. Поет доходить до деякої рівноваги духа.

В „третьому жмутку” поетова любов вишла за іншого і тим самим умерла для поета, але оцю її „смерть” поет признає своєю психічною смертю. Визволення з болю приходить за ціну життя.

Зовсім інший характер має знову третя збірка поезій п. н. „М і й І з м а р а г д” (1898). Топ цієї збірки вже не такий бойовий як першої, ані не такий як „Зівялого листя”, але лагідний, спокійний, зрівноважений. Тут говорить уже зрілий і спокійний поет, далекий від пристрасти й патосу обох попередніх збірок, вдумливий поет-мислитель, що ви-

являє свої погляди на життя, своє розуміння багатства, молитви, праці, милосердя, любови рідного краю, приязни, радощів смутку і т. п. В цій збірці міститься вся Франкова практична життєва філософія. Тут Франко дав спокійним топом відповідь на всі ті закиди, які йому ставило громадянство, пояснив своє ставлення до рідного краю й народу, до отих патентованих натріотів, що кричали про свою любов до України, хоч нічого для неї не робили, і т. п.

Окрім того порушив тут Франко деякі питання зв'язані з українським селом і еміграцією українського селянства де Бразилії.

Про все це поет висловлюється широко, спокійно і безпристрасно в дуже гарній мистецькій формі, бо віршеву форму Франко щораз більше удосконалює.

В 1900 р. вийшла дуже гарна збірка ліричних віршів Франка п. н. „Із дн і в журб и“, в якій поет починає вже робити підсумки свого життя. Замітне те, що тон цієї збірки вже трохи песимістичний. Франко жаліється, що він нічого не зробив за своє життя, хоч так тяжко, без віддиху працював увесь час. Поет боїться, що не доспіває своєї пісні і почуває, що „віз його починає котитися вниз“, що квіти вянуть, що „боротьбу з життям програв“ і т. п. Але все ж це тільки хвилинні поетові настрої. Поет таки відчуває, що він „ще не старий“, що „ще не згинув для нього життя зміст“, „хоч журба, хоч горе тисне“; він іще „не песиміст“.

У збірці помістив Франко ще дві поеми: „Іван Вишенський“ і „На святоюрській горі“. В другій poemі поет оспівує відповідь Хмельницького польським послам 1665 р., в якій виложене політичне гасло українців проти поляків: „Розмежуймося якслід: хай вам буде ваша Польща, Україву пам лишіть“.

У 1905 р. видав Франко свою безсмертну поему „М о й с е й“ — найкращий із усіх творів Франка, і в 1906 р. останню збірку поезій п. н. „S e t t e r t i r o“ (все повик). Це збірка на ті теми, на які поет писав вірші ще за

своєї молодости, тобто на громадські теми, тільки нема тут тієї пристрасти й темпераменту, що в збірці на громадські теми „З вершин і низин”. Тут поет вже не той борець-завзятець, яким був замолоду, лише спокійний, поважний громадський діяч. Поезії цієї збірки також дуже цінні з містецького боку, а надто вірш „На ріках вавилонських”, який показує нам правдиве обличчя Франка у громадських справах.

Отак ми коротенько, кількома рисами обговорили поетичну творчість Франка за збірками, з яких ми повибирали деякі щокращі поезії до цієї збірки „Вибраних творів”, які, гадаємо, дають виразний образ Франка-поета.

Із збірника

»З ВЕРШИН І НИЗИН«

.

Дивувалась зима,
Чом це тають сніги,
Чом леді присли всі
На широкій ріці?

Дивувалась зима,
Чом так слабне вона,
Де той легіт бересь,
Що теплом пронима?

Дивувалась зима,
Як це скріпла земля,
Наливаєсь теплом,
Оживає щодня?

Дивувалась зима,
Як посміли над сніг
Проклюнутись квітки
Запахуші, дрібні?

І дунула на них
Вітром з уст ледяних,
І пластом почала
Сніг метати на них.

Похилились квітки,
Посумніли, замклісь¹⁾;
Шуря-буря пройшла —
Вони знов піднялись.

І найдужче над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема.

27. березня, 1880.

¹⁾ скороч. форма: замкнулись

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішная дрозь пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить —

Гримить!

Гримить! Тайна дрозь пронимає народи,
Мабуть, благодатная хвиля надходить...
Мільони чекають щасливої зміни.
Ті хмари — плідної́ будуччини тіні,
Що людськість мов красна весна обновить...

Гримить!

1880.

Гріє сонечко!

Усміхається небо ясне,
Дзвонить пісеньку жайворобочок,
Затонувши десь в бездні-глибині
Кришталевого океану...

Встань,

Встань, орачу! Вже прогулі вітри,
Проскрипів мороз, вже пройшла зима!

Любо дихає воздух леготом;
Мов у дівчини, що з сну будить ся,
В грудях радісно беть здорова
Молодая кров,

Так і грудь землі диха-двигаєсь
Силою дивною, живушою.

Встань, орачу, встань!

Сій в щасливий час золоте зерно!

З трепетом любви мати щирая
Обійме його,

Кровю теплою накормить його,
Обережливо виростить його.

Гей, браті! В кого серце чистеє,
Руки сильні, думка чесна, —
Прокидайтеся!
Втаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольні,
В серцях жа́добу братолобія,
В грудях сміливість до великого
Бою за добро, щастя й волю всіх!
Сійте! На пухку, на живу рілю
Впадуть сімена думки вашої!

28. березня, 1880.

Вже сонечко знов по лугах
Почало весняную роботу;
І знов по широких полях
Полились ріки людського поту.

По тихій, по чистій ріці
Знов сріблиста рыба гуляє;
По голій, тісній толоці
Знов худоба худа шкандибає.

Дзвенить птахів співами ліс
І зозуля кує коло кладки;
Дорогою тягнеться віз —
Секвестратор¹⁾ в село по податки.

28. березня, 1880.

¹⁾ збирач податків

**Земле, моя всеплодючая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині.
Кранлю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!**

**Дай теплоти, що розширює груди.
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!**

**Дай і вогню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!**

**Силу рукам дай, щоб пута ломати,
Ясність думкам — в серце кривді влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!**

1880.

**Розвивайся, лозо, борзо,
Зелена діброво!
Оживає помертвіла
Природа напово.
Оживає, розриває
Пута зимовії,
Обновляєсь в свіжі сили
Й свіжії надії:**

**Зелспійся, рідне поле,
Українська ниво!
Підоймися, колосися,
Достигай щасливо!
І щоб всяке добре сімя
Ти повік плекала,
І щоб світу добра служба
З твого плоду стала!**

1880.

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, —
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Злотих снів, тихих втіх.
Щирих сліз і любові,
Чистих поривів всіх
Не ститайсь, не губи,
Бо мшуть... далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій не манить.
Людське горе смутить,
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.

Тож, як всю життя путь
Чоловіком цілим
Не прийдеш тобі быть, —
Хоч хвилинку будь ним.

А в поганії дні,
Болотянії дні.
Як надія пройде,
І погасне чуття,
Як з великих доріг
Любви, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,
Зсушить серце жура,
Сколють ноги терній, —
О, тоді май життя
Вдячно ти спомани!

О, тоді ясні сні
Оживлять твою путь...
Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!

10. червня. 1882.

Лице небесне прояснилось
І блиском розкоші займилось,
Надії румянцем наліє¹⁾ —
Мені в тюрмі аж серце мліє.

Нараз в безмірному просторі,
Мов парус на далекім морі,
Маленька хмарка вирішає
І звільна, стиха надливає.

Щось в ній мутиться і трепече,
Немов у серце молодече
Ввірветься думка сумовита,
Трипоги хмаркою вшита.

Та промінь сонця вмить зіллує
З лиця небес хмаринку тую,
Лиш на рісницях золотистих
Дві-три краплиночки зависли.

О, небо, кришталеве море,
Що защеміло в серці твоїм
В тій хвилі? Чи землі дрібної
Велике, непроглядне горе?...

29. березня. 1880.

Ще щебече у садочку соловій
Пісню любую весноньці молодій,
Ще щебече, як віддавна щебетав,
Своїм співом весну красною вітав.

Та не так тепер в садочку, як було:
Вечір в маю, співом все село гуло,
По вулиці дівчатонька, наче рій,
На вишеньці висвистує соловій.

¹⁾ паленіє, займається, горить

Не так нині, як бувало! Півмерком
Не йдуть селом дівчатоцька ходіркою,
Не виводять співаночок на весь двір
Соловієві на вишеньці всупір¹⁾.

Ось з роботи, перемучені, спішать,
Руки й ноги, мов відрубані, болять,
Не до жартів їм, сердешним, та пісень,
Лиш спочити б, паробившись весь день!

Важко якось соловію щебетать,
Важко весну, хоч як красну, зустрічать,
Голосіть²⁾ природи радість на весь мир,
Наче людському нещастю на докір.

А ще жаль йому й супіриць, що їх снів
По селу враз з його свистом гомонів.
Що то жде їх?... Шлюб з нелюбом, рій дітей,
Та в'їдливая свекруха й муж лихий.

1881.

Весно, ох довго ж на тебе чекати!
Весно-голубко, чому ж ти не йдеш?
Чом замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
В гості ти шлеш?

Бач, уже май починається! Маю,
Чом же мерцем ти приходиш на світ?
Пусто і мертво по полю, по гаю,
Лиш оловянії хмари вкривають
Весь небозвід.

¹⁾ всупор, наперекір

²⁾ обьявляти, оповіщувати

Стогін іде по селищах убогих.
Діти гуртами на задавку¹⁾ мруть,
Сіна нема й стебельця в оборогах²⁾.
Гине худібка, по долах розлогих
Води ревуть.

„Згинем”, люд шепче. „Таж горе не саме
Звикло ходити. Або пошесть прийде,
Або — не дай. Боже, — Польща настане”.
От як цей рік зустрічають селяни.
Весно, тебе.

1881.

Рад би я, весно, в веселіші путі
Радісним співом вітати тебе,
В твоїй красі ненаглядній втонути.
Злитись з тобою, забути себе.

Рад би я яструбом плавати в блакиті,
Травкою піжною пиятись з землі.
Хвилею бурхати об скали розбиті,
Мушкою гратись в вечірнім теплі.

Вмерти, з життя розплистися на волю,
В рідній землиці спочити від сліз,
Щоб не чуть в серці пекучого болю,
Людської муки не бачити скрізь!

1881.

¹⁾ або задавлячка — жаба, ангіна.

²⁾ Оборіг — це покривля з соломки на чотирьох дрюках, під якою складають сіно.

Ой, що в полі за димове?
Чи то вірли крильми б'ються?
Ні, — то Доля грядки копле¹⁾,
Красу садить, розум сіє,
Промовляє, приснівує:
„Сходи, красо, до схід сонця.
Ти, розуме, спозаранку!
Рости, красо, до пояса,
Ти, розуме, вище мене!
Іди, красо, поміж люде,
Ти, розуме, громадами!
Не дайсь, красо, тому взяти
Хто ти²⁾ хоче світ звязати;
Не дайсь, красо, тому в руки,
Хто ти³⁾ хоче в пута вкути!
А як впадеш у неволю,
То розплинься слізюньками.
Та засохни без розплоду.

„Ти, розуме, бистроуме,
Порви пута вікові,
Що скували думку людську!
Двигни з п'тьми люд робочий!
Двигни з п'тьми — та до мене!
Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду,
Поєднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі добувала!

23. червня, 1880.

¹⁾ копає (старша форма)

²⁾ = тобі ³⁾ = тебе

Веснянії пісні.
Веснянії сні.
Чом так безутішні.
Безвідраді ви?

Чи для вас немає
Зелені в лісах,
Чи для вас не сяє.
Сонце в небесах?

Чи для вас весела
Квітка не цвіте,
Що лиш вбогі села,
Людський біль здрите?¹⁾

Ох. живі діброви.
Ясний сонця світ,
Лиш життя, любови
В людських душах ніт!²⁾

Втішно птиця лине,
Гамір, співн, крик...
Тільки бідний гине
З голоду мужик.

Цвіти серед поля
Долом і горов,³⁾ ---
Тільки тьма й неволя
Пе народно кров.

Краще б то для моди
Заспівати, бач,
Про красу природи.
Ніж про людський плач.

Але не для моди
Це співаю я,
То й сумна виходить
Пісенька моя.

1882.

¹⁾ бачите ²⁾ немає ³⁾ горою

Думи, діти мої,
Думи, любі мої!
З усміхнутим лицем
В тій понурій тюрмі!

Наче запах весни
Налітаєте ви,
Скорбне серце моє
Потішаєте ви!

Де жура душу тлить¹⁾.
Живе серце болить,
Де в важкій боротьбі
Духа втома вялить,

Де хитається ще,
Сумнівається ще
Ум, де думка нова
Загоряється ще, —

Туди, думи, летіть,
Слабосилих кріпіть,
В горя й сумніву смерк
Лийте радісний світ!

6. квітня. 1880.

VIVERE MEMENTO!

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїй груді!
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к житті будить?
Вчора тлів, мов Лазар. я
В горя домовині —

¹⁾ тилик = зжирати

Що ж це за нова зоря
Мені блисела нині?
Дивний глас мене кудись
Кличе — тут то. ген то:
„Встань, прокинься. пробудись!
Vivere memento!”

Вітре теплий, брате мій.
Чи твоя це мова?
Чи на гірці світляній
Так шумить діброва?
Травко, чи це, може, ти
Втішно так шентала.
Що з-під криги мертвоти
Знов на світло встала?
Чи це, може, шемріт¹⁾ твій,
Річко, срібна ленто.
Змив мій смуток і застій?
Vivere memento!

Всюди чую любий глас,
Клик життя могучий...
Весно, вітре, люблю вас,
Гори, ріки, тучі!
Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кровю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо вогнем то!
Лиш боротись — значить жить...
Vivere memento!

14. жовтня, 1883.

¹⁾ шемріт — джуркіт, шепотіння

Осіній вітре. що могутнім стоном
Над лісом стогнеш. мов над сином мати,
Що хмари люто гонши небосклоном,
Мов хочеш зиму. сон і смерть прогнати,

Що у щілинах диким виєш тоном
І рвеш солому із сільської хати,
Зівяле листє гоном-перегоном
По полю котиш — вітре мій крилатий,

Я довго, пильно слухав стопу твою,
І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:
Тобі жаль сонця. цвіту, дня літнього!

О, вітре-брате! Як мене побачиш
Старим, зівялим, чи й по мні заплачеш,
Чи гнівно слід буття завієш мого?....

9. жовтня, 1882.

Післанці півночі, в далекому юзі,
В прекраснім краю барв, багатства, пісні,
Перекажіть про сірі, безутішні
Мли, що стоять на нашім виднокрузі!

Перекажіть про бідність, сльози вічні,
Про труд безсонний в болю і натузі,
Про чорний хліб твердий, печенний в спузі¹⁾,
Про спів жалібний, мов вітри долішні!

Перекажіть про те, що вас прогнало
З нещасного, хоч рідного вам, краю,
Щоб всяке щире серце й там ридало!

Та сли²⁾ й там бідні схнуть, терплять, ридають,
Як й там земля ссе кров їх, сльози й піт,
А хліб дає не їм — мовчіть, мовчіть!

20—21. жовтня, 1883.

¹⁾ Спуза (спуза) = попіл ²⁾ сли = може, якщо

Тихенько річка котить хвилі чисті,
Так тихо, що в ній чуєш, як тріпочесь
Сверцок, що впутавсь у зівялім листі, —
Що і самому розлистєсь в ній хочєсь.

Тихенько зорі моргають іскристі...
Зірниці промінь, мов дитя, хлюпочєсь
В хрустальних водах: голії, безлисті
Нависли лози — їм заснути хочєсь.

На дні перловім шука спить спокійно.
Линьво зяви шевелить¹⁾ криваві,
І рак з пори вишовзує повільно.

І в серці людськїм зорі золотаві
Мигтять, та й шука люта я дрімає.
І задрість гострі щинці виставляє.

1881.

Паде додолу листя з деревини,
Паде невпинно, чутно, сумовито,
Мов сльози мамі, що на грїб дитини
Прийшла і плаче, шепчучи молитву.

Осики лист кривавий із глини²⁾
Паде, немов ножем його пробито:
Жалїбно жовте листя березини,
Здаєтьсѧ, шепче: „Лїто, де ти, лїто!“

Лиш дуб могутній, жолудьми багатий,
Спокійно в темну, зимну даль глядить. —
Таж він не дармо тепле лїто втратив!

Хай вяне листя, хай метіль гудить,
Це сил його не зможе підірвати,
І плід його прийметьсѧ й буде жить!

1881.

¹⁾ шевелить (моск.) рухає ²⁾ гиллячки

С К О Р Б Н І П І С Н І

Не винен я в тому, що сумно співаю.
Брати мої!
Що слово до слова нескладно складаю —
Простіть мені!

Не радість їх родить, не втіха їх плодить,
Не гра пуста.
А в хвилях неволі, задуми тяжкої
Самі уста

Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
Склада їх — сум:
Моя бо й народня неволя — то мати
Тих скорбних дум.

9. травня, 1880.

Бувають хвилі, серце мліє
І скорбних мислей рій летить,
Мов чорна хмара небо криє,
І грім у хмарі гуркотить.

І поглядом німої злости
Гляджу на небо й світ живий
І жду, що з земної утроби
Ось-ось прорвесь вогонь страшний,

І вмить спалить всю землю тую
З всіма неправдами її,
Перелама хабс твердую
Шкарлушу скріплої землі...

І наче золото в горнилі
Цей світ очиститься зовсім —
І чиста, в невечерній силі,
Засяє правда й воля в нім.

2. квітня, 1880.

До моря сліз, під тиском пересудів
Пролитих, і моя вилила краплина:
До храму людських змагань, праць і трудів
Чень¹⁾ і моя доложиться цеглина.

А як, мільйонів куплений сльозами.
День світла, щастя й волі засвітає.
То чень в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.

2. квітня. 1880.

Нехай і так, що згину я,
Забутий десь під тинном,
Що всі мої думки, діла
Сліду не лишать, мов та мла
На небі синім —

Нехай і так! Я радо йду
На чесне, праве діло!
За нього радо в горі вму
І аж до гробу додержу
Свій прапор ціло.

31. травня. 1880.

Тяжко-важко вік свій коротати
У незнанні сумерку німім,
І хилитись, і в ярмі стогнати —
До могили простогнати в нім.

Тяжко-важко вік цілій боліти,
А не знати навіть, де болить;
Мучитись у горі, і не вміти
Того горя й крихточку вменшить.

¹⁾ чень, ачень = а ось, адже, може

А ще тяжче бачити всю муку.
Знати добре джерело її.
Але не могли подати руку
Тому брату. що так стогне в тьмі.

А ще тяжче гаряче бажати
Волі, правди, братньої любови.
Шарнатись у путах. гризти ґрати,
А на волю встати не могли!

1878.

ДУМКА В ТЮРМІ

Ой, рано я, рано устану,
А небо, як синій кришталь.
На ясне небо погляну.
А в серці важкий сум і жаль.

Всміхається небо без зміни,
Глядить на тюремній стіни.
А стіни пожовкли від сліз,
Що ними просякли наскрізь.

Гей, ясне небо, чому ти
Глядиш, так чудово всміхнуте,
По що в ту прокляту кліть¹⁾
Ти шлеш такий любий привіт?

Тут сльози ти, радість голосиш:
Ти вільности запах приносиш,
А тут ось понура тюрма,
Могила тісна та ціма.

Живий у могилу заритий,
Гляджу я на світлом облитий,
На вільний, веселий той світ, —
Кров жаром у жилах кипить.

¹⁾ клітка, комора

За що мене в пута скували?
За що мені воленьку взяли?
Кому я, і чим завинив?
Чи тим, що народ свій любив?

Бакав я для скованих волі.
Для скривджених кращої долі
І рівного права для всіх —
Це ввесь і єдиний мій гріх.

1877.

НЕВІЛЬНИКИ

Лежу я безсонний. Ніч темна.
І дощ цюпотить у вікно...
Бозна що верзеться на яві.
А думка усе про оди́б.

Усе про ту волю святую,
Що страчена так дорога,
Так чудно-хороша. На серце
Знов сум цілоденний ляга.

Розпука охоплює душу
І чорні думки шевелить:
„Ні, воля — то сон, а на світі
Ніхто не зазнав і не вздрить.

„Гляди у вікно лиш щоденно,
Де вулиці видно цятю —
Там люди приходять усякі, —
Та їх придивися життю!

„Ось бідний, обдертий зарібник
Голоден стоїть, як туман, —
Це черева свого невільник,
А черево — найстарший пан.

„Там служниця зранку на ринок
Із кошиком пильно біжить, —
Невільниця пані лихої,
З добра не пішла чей служити.

„Он в по́возі муж із жоною,
Напевно, в театр імчать.
Держаться за руки, а з рук тих
Невольничі пута бряжчать.

„Чи це ж та захвалена воля,
Де тисячі, тисячі сплять,
Живуть, і вмирають, і навіть.
Як ти, про свободу й не снять?“

Ні, що ж то? Хіба ж я не бачу?
В блискучих колясах летить
Вистроєні дами й панове.
Колеса об брук гуркотять.

Вистроєні дами й панове
Глядять так свобідно на світ.
Сміються так голосно... Сміх їх
В мою аж доноситься кліть.

„Це ж вільнії люди“, — згадав я
На хвильку. — „Та ні бо, й вони
Невільники забагів своїх,
Дурниці, зіпсуття та нудьги“.

А втім погадав я про сльози,
Про тисячів працю та кров,
Що лється в рабів тих кишени
Горючов ріков золотов¹⁾.

І довго я мучивсь думками
Про світ той, домівку рабів:
Кров стукала сильно об мозок.
Неначе палив її гнів.

Кров стукає сильно об мозок.
І чорнії думи летять,
Мов панські коляси блискучі
По тію в бігу торохтять.

1878.

¹⁾ = горючою рікою золотою

Мій раю зелений,
Мир-зіллям маєний.
Стелися круг мене
В далеку даль!

Пречудний спокою,
Вітай наді мною,
Святою рукою
Прогошою мій жаль!

Як сонечко сяє!
Як вільно гуляє
По вільному краю
Мій погляд кругом!

Луги за лапами,
Село між садами,
І мир між хатками,
Спокій над селом.

А люде щасливі,
Брати мов зичливі
На прадідній ниві^{*}
Працюють поснів...¹⁾

І пісня лунає
Від краю до краю:
Тут папа немає,
Немає й рабів!

О, краю мій, світе!
Щоб раз тебе вздріти,
Я рад був терпіти
Весь вік у ярмі.

Тебе днесь щоднини
З утіхов²⁾ дитини
Видаю, єдиний,
У снах, у тюрмі.

14. березня, 1880.

¹⁾ поспіл, разом ²⁾ = з утіхою

Непереглядною юрбою
Ідуть за днями дні мої,
Так страшно одностайні всі,
Як олов'яні хмари ті.
Що звільна линуть падо мною.

Без діл, з закутими руками,
Без мислей деревію я,
Минає молодість моя,
Мов чиста річка степова
Безслідно гине між пісками...

Гниє, гниє. хоч жити ще не вспів,
І слід загине за тобою,
Розлизнеться, мов сніг весною —
Лиш в серці тиск важкого болю
Єдиний слід минулих днів.

14. березня, 1880.

Догорляють поліна в печі,
Попеліє червоная грань...
У задумі сиджу я вночі
І думок сную чорную ткань.

І коли ж то той жар догорить,
Що ятриться у серці мені?
І чи скоро те горе згасить
В моїм мізку думки вогняні?

Ох, печуть і бушують вони!
Гризє душу й морозить нуда!
Кров кипить і нутро все в вогні, —
Вколо ж мур і неволя біда.

Я боротись за правду готов,
Рад за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простояти довго мені.

18. листопада, 1881.

Не покидай жене, пекучий болю,
Не покидай, важкая думо-муко
Над людським горем, людською журбою!

Рви серце в мні, бліда журу-марюко,
Не дай заснуть в постелі безучастя —
Не покидай мене, гриже-гадюко!

Не дай живому в домовину класться,
Не дай подумати ані на хвилину
Про власну радість і про власне щастя,

Доки круг мене мільйони гинуть,
Мов та трава схне літом під косою,
І від коліски аж по домовину

Живуть з бідною, наче брат з сестрою.
Доки життя тяжким нас давить валом,
На пні ломає силою страшною, —

Доки ще недосяглим ідеалом
Для мільйонів ситість, тепла хата, —
Доки на лицях сльози, ніби ралом,

Борозди риють, — доки зимна грата
Тюремна руки путає робучі,
Мруть з голоду бездомні сиротята,

Пишаються під небом ті блискучі
Гнізда розпусти, зопсуття й обмани
І світ заражують, — доки могуті

„Стовпи” отруту ллють в народні рани,
Думки кують, для прихоті своєї
Люд труном стелять люті Тамерлани —

Ох, загниздись на дні душі моєї,
Важкая думо! Сильними кліщами
Стискай те серце, якщо б від твоєї

Схибнув я стежки! Ночами і днями
Шепчи над вухом: „Ти слуга нещасних!
Працюй для них словами і руками

Без бажань власних, без вдовольень власних!”

28. листопада, 1883.

Місяцю, князю!
Нічкою темною
Тихо пливеш ти
Стежков¹⁾ таємною...
Ніжно хлопочеться
Воздушне море,
Так в нім і хочеться
Змити з серця горе.

Місяцю, князю,
Ти чарівниченьку!
Смуток на твоєму
Ясному личеньку.
Із небозвідної
Стежки погідної
Важко глядіть тобі
В море бездонне,
В людськості бідної
Горе безсонне.

Місяцю, князю!
В пітьмі будучого,
Видно, шукаєш
Зілля цілючого,
Зілля, що лиш цвіте
З-за райських меж...
Ох, і коли ж ти те
Зілля найдеш?...

16. липня, 1883.

¹⁾ = стежкою

МИЛОСЕРДНИМ

Нехай і так, що, мов червяк,
Затоптаний в багно життя.
Оскорблений, понижений.
З гнівом в душі вмираю я;
Нехай і так, що, в старця мов,
Похилый мій, нуждений вид,
Та все ж ваш дар непробшений
Глибоко груди мені раїть.
Нехай і так, що добрі ви,
І чесні ви, і щирі ви,
Що з милосердя даєте
Старцеві милостинні ви:
Та милостинні вашої
Я не благав, я не просив, —
За що ж ви дар той тічете.
Щоб руку мні наскрізь палив?
І хто ж вам право дав таке,
Щоб милосердились сейчас
Над кожним, у кого лице
Не так щасливе, як у вас,
В кого уста безкровнії,
Погас в очах веселий жар,
І одіж драна голосно
Говорить: бач, це пролетар?
Хто знає, може, драний той,
Блідий, нуждений пролетар
Не хоче милости, вважа
Пошочиною всякий дар?
Хто знає, може, слівца лиш
Прихильного від вас він жде,
А, може, найвдячніший вам
За ваше мовчання будє?

А, може, дар той, за який
Вас ваша совість похвалить,
Його важким припущенням,
Мов п'ять, додолу повалить?
А, може, за той дар, що в вас
Із милостивих рук плине,
Він милість вашу дёшеву,
І руки ваші проклене?...

12. червня. 1880.

SEMPER IDEM!

Проти рожна перти,
Проти хвиль плетіт,
Сміло аж до смерті
Хрест важкий нестї,

Правда — проти сили,
Боем — проти зла,
Між народ похилий
Вольности слова,

З світочем науки
Проти брехні й тьми —
Гей робучі руки,
Світлії умї!

Ще те не вродилось
Гостреє залізо,
Щоб ним правду й волю
Самодур зарівав!

Ще той не вродився
Жар, щоб в нім згоріло
Вічне діло духа,
Не лиш вугле тіло!

3. квітня, 1880.

Всюди півечиться правда.
Всюди панує брехня.
В ваших серцях лиш. о, браття,
Хай не повстане вона!

Там ви для правди святої
Сильний збудуйте опліт¹⁾,
Там ви вогонь невгасимий
Чесної думки палить!

Твердша від сталі твердої,
Сто раз тривкіша, ніж мур —
Щирих, м'яких серць твердшия
Супроти громів і бур.

Там з поколінь в покоління
Правда простойть ціла,
Поки не зломиться лютий
Вал лицемірства і зла.

І мов те древо зимою,
Зверху безлисте, мертве,
В бурі, в морози пускає
Вічно коріння нове;

І мов поря та підземна
Триска ключем з-під скали —
Трисне з-під зла й пересудів
Правда жива на землі!

6. квітня, 1880.

СУПОКІЙ

Супокій — святеє діло
В супокійній часи;
Та як в час війни та бою
Ти зовеш до супокію —
Зрадник або трус esi.

¹⁾ мур, загорожу.

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі
Вирвать тайну неодну.
В тьму життя влить світла досьть —
Горе тому, хто підносить
Самовільную війну.

Та коли в робітню по́ру
В вашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій.
Щоб добуток наш розкрасти,
Ще й на нас кайдани вкласти —
Чи й тоді святій спокій?...

15. липня, 1883.

ТОВАРИЩАМ

І вас із своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі гордії,
Імя і діла ваші прокленуть,
І крикнуть: „Зрада! Погубнії мрії!“
І вашу добру славу оцлюють
Брехнею, й вас полічать між злодіїв,
Отрутою, замучених, напоять,
Надії ясні жовчею затролять.

На суд потягнуть вас, начиняють вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Людей і Бога. Ділом і словами
Не проминуть раніти раз-у-раз
Мякше серце ваше, мов тернами.
Подумаєш: „Оттак жить!“ — і не раз
Самому страшно, зацесмить у груді...
Чи ж так живуть з людьми-братами люди?

Не так повинні! Щоб не так жилі,
Щоб брата і в найменшому пізнали,
За те якраз до бою ви пішли,
На поклик правди проти брехні стали...
Борітеся! Терпіть! По всій землі
Рівняйте стежку правді! Де застали
Лиш гложжя, терня, там по вас нехай
Зазеленіє жито, наче гай!

19. квітня, 1880.

Під шнем перегилим в болоті гинлому
Вертається, клубляється дрібні червяки:
І врідились, вирости й гинуть у ньому,
А другі їх тілом живуть залобки.

І спить ся їм, бідним, у пітьмі кромішній:
Деє сонце горить у всім чарі весни,
А в сонця промінню, у радості вічній
Гуляють і золотом снують воши.

Ті сні свої черви складали в системи
З заключенням¹⁾: так є найліпше, як є;
Читали промови, співали поєми
Про гарне, щасливе в болоті життя.

Втім люди той пень відвалили й поперли,
І дійснеє сонце вказалось з-за мли;
На сонце те глигнули черви й померли
І, мручи, убійчеє світло клялі.

1882.

Не довго жив я в світі ще,
Та встиг чимало вже зазнати.
Не що й далі мені життя,
Та все ж далі досить багато.

Далі мені пізнати добро,
Далі побачити світ науки,
Бажання правди у душі
І дві тверді, робучі руки.

Далі і приязнь і любов
Взаємну, хоч і нещасливу.
Сказало: „Сій, хоч не твійов²⁾”
Руков пожате буде жниво!”

¹⁾ = із висновком

²⁾ = твоєю рукою

І ворогів далоб, які
Кленуть, гнетуть мене, бо сильні;
Далоб й прихильників, які
Найбільш самі собі прихильні.

Та над усе ціню я ту
Малюю мірку мук і болю.
Які прийав я в цім життю,
За правду, за добро, за волю.

1. квітня, 1880.

Ви плакали фальшивими сльозами
Над моєю недолею, жаліли
Мене, махали жалісно руками,
Та допомогти мені не зміли й не хотіли.

„Жаль бідного! З дороги марне збився
І згиб! Ми це згори вже добре знали!
Дурний був, за пусту роботу, бач, вчепився,
І ось куди його фантазії загнали!”

А другі, ще милосердніші, бистро
Здвигаючи плечима, промовляли:
„Ось до чого веде погане товариство,
Сліпая віра в мрії-ідеали!”

Пожалували всі мене, а далі
Пішли — хто на обід, хто в карти грати,
А хто судить запертих в криміналі,
А я лишивсь під тинном умирати.

31. травня, 1880.

НАЙМИТ

В устах тужливий спів, в руках чепіги плуга —
Так бачу я його:
Нестаток, і тяжка робота. і натуга
Зорали зморщками чоло.
Душею він дитя, хоч голову схилив
Немов дідусь слабій,
Бо від колиски він в недолі пережив
І в труді вік цілий.
Де плуг його пройде, залізо де розре
Землі плідної пласт,
Там незабаром лап хвилясте жито вкрне,
Свій плід земляця дасть.
Чому ж він зрібною¹⁾ сорочкою окритий,
Чому сіряк, чуга²⁾
На нім, мов на старці, з пошарпаної свити?
Бо — наймит він, слуга.
Слугою родиться, хоч вольним окричали
Багатирі його;
В нужді безвихідній, погорді і печалі
Сам хилиться в ярмо.
Щоб жити, він життя, і волю власну, й силу
За хліба кусник продає,
Хоч не кормить той хліб, і стать його похилу
Не випрямить, і сил не додає.
Сумує німо він, з тужливим співом оре
Те поле, оре — не собі,
А спів той — наче брат, що гонить з серця горе,
Змагатись не дає журбі.
А спів той — то роса, що в спеці підкріплює
Напів-зівялий цвіт;

¹⁾ з грубого полотна

²⁾ верхня одежа, щось наче свитка, без рукавів і коміра, з сукна, косматого зверха; її носять, нпр., бойки; у лемків вона вже інакша трохи.

А спів той — грім страшний, що ще лиш глухо грає,
Ще здалека гримить.
Та поки буря ще нагряне громовая,
Він хилиться, проводить в тузі дні,
І зємельку святу як матінку кохає,
Як матінку сини.
Байдуже те йому, що для добра чужого
Він піт кривавий лє,
Байдуже те йому, що потом труду свого
Панам панóвання дає.
Щоб лиш зємля, яку його рука справляла,
Зародила опять,
Щоби з трудів його на других хоч спливала
Небєсна благодать.

* * *

Той наймит — наш народ, що поту лє потоки
Над нивою чужою.
Все серцем молодий, думками все веселий,
Хоч топтаний судьбою.
Своєї долєньки він довгі жде століття,
Та ще надармо жде;
Руїни перебув, татарське лихоліття,
І пащини ярмо тверде.
Та в серці, хоч і як недолею прибитім,
Надія кращая живе —
Так часто під скали тяжезної гранітом
Нора холодна бє.
Лиш в казці золотій, мов привид сну чудовий,
Він бачить долєньку свою,
І тягне свій тягар, понурий і суворий,
Волочить день по дню.
В століттях нагніту його лиш рятувала
Любов до рідних нив;
Нєраз дітей його тьма-тьменна погигала,
Та все він пережив.
З любовію тою він, мов велетєнь той давній,
Непоборимий син зємлі,
Що, хоч повалений, знову міцний і славний,
Вставав у боротьбі.
Байдуже, для кого — с п і в а ю ч и, він брє
Плідний, широкий лан;

Байдуже, що він сам тернить нуждú і горе,
А веселиться пан.

*

Ори, ори й співай, ти велетно, закутий
В недолі й тьми ярмо!
Пропаде пiтьма й гнiт, онадуть з тебе пуга,
І ярма всі ми порвемо!
Не даром ти в бiдi, пригноблений врагами,
Про силу духа все співав,
Не даром ти казок чарiвними устами
Його побiду величав.
Він побiдить, порве шкарлуцi пересúду —
І вольний, власний лан
Ти знов оратимеш — властивець свого труда,
І в власнiм краю сам свiй пан!

10. жовтня 1876.

ХРИСТОС І ХРЕСТ

Серед поля край дороги
Стародавній хрест стоить,
А на нiм Христос розпятий
Вiсiв теж від давнiх лiт.
Та зчасом погнили гвоздi,
Вiтер хрест розхолiтав,
І Христос, вгорi розпятий,
Iз хреста на землю впав.
Зараз же трава висока,
Що росла довкруг хреста,
Радiсно в свої обiйми,
Мяко прийняла Христа.
Придорожники й фiялки,
Що там пахли з-мiж трави,
Звiдлись, мов вiнець любови,
У Христа край голови.
На живiм природи лонi,
Змитий з кровi, ран i сльоз,
Серед запаху i цвiтiв
Сúмирно спочив Христос.

Та якісь побожні руки
Спать йому там не дали.
І, христячись, з-поміж цвітів
Знов угору підняли
Та, нових не мавши гвоздів,
Щоб прибити знов Христа.
Хоч з соломн перевеслом
Привязали до хреста.
Так побожні пересуді,
Бачучи за наших днів,
Як з старого древа смерти,
Із почитання богів,
З диму жертв, з тьми церемоній,
Із обманн, кровн й сльоз,
Словом — як з хреста старого
Сходить між людей Христос,
І як, ставши чоловіком,
Ближчий, вищий нам стає
І святим приміром свбїм
Нас до вольности веде, —
Силуються понад людськість,
Будь-що-будь, піднять Христа,
І хоч брехні перевеслом
Привязати до хреста.

1880.

КАМЕНЯРІ

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна, та пуста, і дика площина,
І я, прикований ланцом залізним, стбою
Під височеною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любовн жар,
І руки в кожного ланци мов гадь обвіли,
І плечі кожного додолу похилились,
Бо давить всіх один страшний якнїсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам згори мов грім гримить:
„Лупайте цю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбити”.

І всі ми, як один, підняли вгору руки,
І тисяч молотів об камінь загуло,
І в тисячній боки розприскалися питуки
Та відривки скали; ми з силою рознуки
Раз-по-раз гримали об каміне чолó.

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз-у-раз:
І пядь за пядею ми місця здобували.
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яті в людей за цей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по цій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та вирівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Та слави ж людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не багатирі,
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали:
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розібемо скалу, роздробимо граніт;
Що кровю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець¹⁾, і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Який ми кинули для праці, поту й пут,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги гнівнії та сердиті
І нас, і намір наш, і діло те кленуть.

¹⁾ битий шлях

Ми знали це, і в нас нераз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав;
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не випускав.

Отак ми всі йдемо в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті!
Ми ломимо скалу, рівняем правді путі,
І щастя всіх прийде по наших аж кістках.

1878.

ІДИЛІЯ.

Давно було. Дітей маленьких двоє,
Побравшись за руки, по квітчастих
Лугах підгірських, стежкою вузькою
Поперек нив, в жарку літнюю днину
Ішли з села.

Старшенський хлопчик був —
Біловолосий, з синіми очима,
З конем вербовим у руці. У нього
За пазухою добрий кусень хліба,
І квітка на кайстровім капелюсі.
А дівчинка вела його за руку,
Хоч менша. Наче терен оченята,
Мов вуглики, жеврілися і живо
Все бігали кругом. Мов миший хвіст,
Косичка ззаду висіла, а в ній
Червона стрічка вплетена була.
В маленькій запащині підпнятій,
Знать, кілька бульб печених, а стручки
Зеленого гороху визирали
З-за пазухи.

Нерадо якось хлопчик
Ішов і боязливо озирався,
А дівчинка неспинно щибетала,
Додаючи товаришу відваги.

— Стидайся, фе! Такий великий виріс,
А плакати хоче! Хлопець, і боїться!
Чого боятись? Як тобі я кажу.
То мусить бути правда. Вже мої
Бабуня не такі, щоби брехали!
А ти диви, хіба то так далеко?
На цей горбок, а відтам Діл близенько,
А там Ділом угору та все вгору.
Аж на сам верх! Та й годі! Там спочинем —
А може ні, чого ще спочивати,
Коли вже відти близько!... Крикнем: У!
Та й просто враз nobіжимо до тих
Стовпів залізних, що підперли небо.
А там сховаємось за стови і тихо-
Тихенько аж до вечора пробудем.
А ти щоб не посмів мені і пшенуть,
Не то що плакати! Чуєш? А то я
Тобі задам! А як настане вечір
І сонечко прийде додому наніч.
Застукає до брами — то ми тихо-
Тихесенько прокра́демо за ним.
А знаєш, що бабуся говорили?
У нього є донька така хороша.
Що просто страх! Вона то відчиняє
Щовечір браму батькові й щорана.
А вже дітей вона так дуже любить.
Що просто страх! А сонце не пускає
Дітей до неї, щоб із ними разом
У світ не втікла. Але ми тихенько
Прокра́демо, та й шусть, і вхопимось
Її за руки, то вже сонце нам
Нічого не зробить. Тільки ж ти не бійсь
І плакати не смій! Таж то так близько,
І на дорогу маємо досіть,
А та нам панпа надає багато
Всього, чого лиш будемо просить.
Ану, чого б то ти просив?

Поглянув

На неї хлопець, палець впхав до уст
Та й каже:

„Мозє б ліпшого коня?“

— Ха, ха, ха, ха! — дівча зареготалось.

„Ну, сцоз, то, мозе, капелюх новий?”

— Преси, що хочеш, а я знаю, знаю,
Що я просити буду!

„Сцо таке?”

— Ага, не скажу!

„Ну, кази, а то
Запладу!”

— Овва, плач, то я сама
Підú і не візьмú тебе з собою.

„Ну, а цому з не сказес?”

— Знаеш, ти

Дурний! Мені бабуся говорили,
Що в неї яблучка є золоті.
Кому вона те яблучко дарує,
То той весь вік щасливий і здоров,
І гарний-гарний буде всім на диво.
Але ті яблучка лиш для дівчат.

„Я хоцу яблучка!” — заплакав хлопець.

— Не плач, дурний, лиш не забудь просити,
Я вставлюсь вже, щоб і тобі дала.
А як по яблучку таким дістанем,
То вернемось додому і нікому
Не скажемо. Не скажеш?

„Ні, не скáзу”.

— Ну, памятай! А скажеш — відберуть.
Чи так?

„А так”, рік хлопець.

І пішли.

Пройшло чимало літ від того дня.
Далеко над сподівання дітей
Тяжкою й довгою дорога
До соняшних палат. І трави, й ниви,

І небо, й сонце, все-усе змінилось
У хлопчика в очах. Лиш не змінилась
Подруга та, провідниця його.
Щебетання її веселе, любе,
І усміх і надія неугасима,
Це та жива струя, що вяже в серці
День нинішній з вчорашнім і грядущим.
І ціль їх не змінилась за той час,
Лиш виросла, розвилась, роз'яснилась.

І ось великим шляхом многолюдним
Посеред тиску, свару й товкитні
Ідуть вони, ховаючи у грудях
Дитячі серця, як найкращий скарб.
Минає їх гордий, надутий дурень —
І розсмієсь; мина пишний вельможа —
То і не гляне; зустріне мужик —
То в спрагу дасть погожої води
Напитися, і стежечку покаже,
І підночує, в слоту захистить.

Вони ж, побравшись за руки, тихо
І радісно, без огляду й тривоги,
Ідуть на стрічу сонцю золотому.

1886.

ПІСНЯ І ПРАЦЯ

Пісне, моя ти сердешна дружино,
Серця відродо в дні горя і сліз,
З хати вітця, як єдинеє віно,
К тобі любов у життя я приніс.

Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.

„Мамо, голубко”, було налягаю,
„Ще про Ганнусю, Шумильця, Вінки!”
— „Ні, синку, годі! поки я співаю,
Праця чекає моєї руки”.

Мамо, голубко! Зараня в могилі
Праця й недуга зложили тебе,
Пісня ж твоя в невмираючій силі
В моєму серці ясніє, живе.

Ох, і нераз тая пісня сумненька
В хвилях великих невгордин життя
Тихий привіт мені слала, мов ненька,
Сил додала до важкого пуття.

— „Синку, кріпися”, мені ти твердила,
— „Адже ж не паном родився ти чей!
Праця, що в гріб мене вчасно вложила,
Та лиш тебе доведе до людей”.

Правда, матусю! Спасибі за раду!
Я її правди нераз досвідчив.
Праця дала до життя мні принаду,
Ціль дала, щоб в манівцях не зблудив.

Праця ввела мене в тайники темні,
Відки пісень бє чарівна пора.
Нею диві прояснилися земні.
Загадка пўжди людської стара.

Пісня і праця — великі дві сили!
Їм я до скопу бажаю служити:
Череп розбитий — як ляжу в могилі,
Ними лиш зможу й для правнуків жити!

14. липня, 1883.

ЧИМ ПІСНЯ ЖИВА?

Кожна пісня моя
Віку мого день,
Протернів її я,
Не зложив лишень.

Кожна стрічка її —
Мізку мого часть.
Думи — нерви мої,
Звуки — серця страсть.

Що вам душу стрясе —
То мій власний жаль,
Що горить в ній — то це
Моїх сліз хрусталь.

Бо напнятий мій дух,
Наче струна-прім:
Кожний вдар, кожний рух
Будить тони в нім.

І дарма, що пливе
В них добро і зло —
В пісні те лиш живе,
Що життя дало.

7. березня, 1884.

СПІВАКОВІ

Будь ти, співаче, як Божа пшениця,
Пісня твоя — золотєє зерно!
Як у лущині доспіє воно,
Колос униз починає хилитися.

Знає той колос, стебло і лущина,
Що для зерна вони тільки й росли,
Що лиш тоді воно повне, коли
Весь живий сік свій в нім зложить ростина.

Знає той колос, стебло і лущина.
Що як доспіє зерно золотє,
Серп їх нещадний зітне і змете,
І що зерно те їх смерті причина.

Але ж, леліючи в темній обслоні
Сочні зерняточка, знає стебло,
Що на будуще воно принесло
Нбве, багатше життя в своїм лоні...

Так весь свій мозок, і нерви, і серце
Й ти в свою пісню, співаче, вкладай,
Біль свій, і щастя, й життя їй віддай,
Будь її колос, лущинна й стеббельце!

4. червня, 1888.

РІДНЕ СЕЛО

Й знов бачу я тебе, село моє родинне,
Як бачив отоді, коли життя дитинне
Плило немов малпй потічок серед трав,
Що весь несміло між дрібними камінцями.
Дрібних утіх і я тут зазнавав,
Задля дрібних гризот лице росив сльозами.
Тоді цікаво ще на світ я поглядав,
Не знав, що далі там, за твоїми хатками,
За лісом, що шумить довкола. І не раз

Питав я річки, де пливе вона від нас,
І думкою гонив її тихенькі хвилі
По закрутину далеку і стрімку.
І дуба-велетня в сусідському садку
Нераз розпитував, на чій він могилі
Щасливий виріс так високий і розлогий?
І люди всі були мені так близькі, милі,
І знав я всі стежки довкола, всі дороги,
І зрідка лиш моя душа за обруб¹⁾ твій
Летіла в ширший світ.

Та чи дитям у тобі
Я був щасливий? Дух дитячий мій
Чи ж перших вдарів зла тут не зазнав на собі?
Чи ж перші золоті надії
Не розвівались тут, мов квіти весняні,
Морозом збиті? Чи пориви гарячі
Мякої ще душі сміхом тут не топтались,
Докором не душились? Чи ж не лялялись
Найперші сльози тут, найщирші, дитячі,
Під тиском вчасних ще і не дитячих мук?
Хіба ж душа моя, ще чиста, ніжна, біла,
Тут в рідному селі уперше не щеміла
Під дотиком твердих, брудних і грубих рук?
Хіба ж не почала ще тут всенатись в груди
Та трута люта, що й досі духа глить?
Хіба ж не в тобі я пізнав сирітство, труди
І боротьбу з життям?

Чого ж тепер болить
Душа моя, коли по довгому часі
Я в тобі опинивсь, на сугорби оці
Злим вихром загнаний? Стоїш ти, як стояло,
Самотне і дрібне, дитя мов, що сховало
В заснені буряни голівку кучеряву.
Довкола ліс гуде тужний, таємний спів,
Що ще круг моєї коліски гомонів,
Тебе мов обтулив в полу свою темнаву:
І річка та сама хлюпочеться, тривожно
Повзе поміж високих берегів,
І верби ті самі, і дуб той, що шумів
Понад дитиною...

¹⁾ за межу

Чого ж так судорожно

Щось тисне грудь мою у тобі, ріднеє
Село? Чи жаль мені за тим тісним спокоєм,
За тим життям, що, хоч так біднеє
І сірее, пливе коритом¹⁾ тихим своїм?
За щастям слимака того, що в шкаралуці
Ховається? За незнання смерком?
Чи жаль мені, що я у світ пішов пішком
На бурі, громи й град, шукати, де цілющий
Потік знання пливе?

О, ні, о, ні!

Не того так сьогодні жаль мені,
Не тим душа моя так важко заболіла,
А тим, що тяжча ще пригноба тут засіла
На лицьях, голови недоля вниз хилиє,
Під віддихом її вся радість завмирає,
І приязнь гасне враз з любовію,
Якої сімя тут мені у серце впало.
Отим то й тяжко так мені у тобі стало.
Прощай, моє село! Що тут мене держало, —
Те щезло; що тепер держить —
Таке важке, що мов гора тяжить
На серці. Геть іду — і плачу над тобою.

14. червня, 1880.

¹⁾ русло

МОЯ ЛЮБОВ

Вона так гарна, слє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любови, щирости, спокою.

Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що квілить лихо те
В її кожніській пісні стиха.

Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить Її сердечно,
Не відректися власних втіх,
Щоб Її віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я Божую Її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перечить ця любов
Тій другій і святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров
До всіх, яких гнетуть окови?

Ні, хто не любить всіх братів
Як сонце Боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Україно!

27. червня, 1880.

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Розпадуться пута віковії,
Прокинуться люде.

Розпадуться пута віковії,
Тяжкії кайдани,
Непобіджена злими ворогами
Україна встанс.

Встане славна мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна.

Щезнуть межі, що помежували
Чужі між собою.
Згорне мати до себе всі діти
Теплою рукою:

„Діти ж мої, діти нещасливі,
Блудні сиротята,
Годі ж бо вам в сусід на услужі
Свій вік коротати!

„Підіймайтесь на святе діло,
На щирую дружбу,
Та щоби ви чесно послужили
Для матері службу.

„Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і ляхові?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крови?

„Пора, діти, добра поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою¹⁾, не слугою
Перед світом стати!”

¹⁾ хазяїном, господарем

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Гей, уставаймо, єднаймося,
Українські люде!

Єднаймося, братаймося
В товариство чесне,
Хай братерством, щирими трудами
Вкраїна воскресне!

17. березня. 1883.

ЗНАЙОМИМ І НЕЗНАЙОМИМ

КОРЖЕНКОВІ¹⁾

Душно і хмарно,
Важко бурливий час!
Чи гинуть марно,
Щоб світ не знав про нас?
Йти в небезпечний бій,
Чи гнутись плазом?
Друже сердечний мій,
Ходімо разом!

Щастя не ждімо,
Щастя не де, а в нас!
К сонцю спішімо,
Хоч його промінь згас —
В день буде знов ясність
Чистим алмазом.
В правди і волі світ
Ходімо разом!

З гнетом і тьмою,
З розбратанням братів
Сміло до бою
До кінця наших днів,
За серця й совісти
Ясним показом
В збройній готовості
Ходімо разом!

22. жовтня, 1882.

¹⁾ псевдонім В. Коцовського, який під ним писав вірші.

ГРИЦЬ ТУРЧИН¹⁾

Муштруйся, рекруте-небоже,
Слізми оружжя обливай!
Хились, корись, а тільки, брате,
Оружжя з рук не винускай!

Учись владати²⁾ нпм, учися
Стріляти цільно, і в лице
Безстрашно смерті заглядати:
Важкого бою час іде.

Прийдесь за правду твердо стати
Хлоп-в-хлопа і плече-в-плечє,
Прийдесь на ворога стріляти,
І кров рікою потече.

На віковічну неволю,
Пониження і гніт твердий,
На зло, що наче гадь несити
Ссе кров із людськості грудей,

Прийдесь стріляти й не одному
Життя покласти в боротьбі.
Учися ж, рекруте, хоч прикро
Нераз приходитьсь тобі!

Учись, щоб був ти сильним мужем,
Як засвітає день новий!
Учись, щоб в ряд ти став готовий,
Як крик роздасться бойовий!

7. квітня, 1880.

¹⁾ Герой вірші про рекрутське життя (Молот, стор. 1—8), написаної селянином Романом Гудманом. *Прим. автора.*

²⁾ володіти

С О Н Е Т И

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком здовж і вишир гонив,
Втім схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та грудю снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні камяному
Котитись стала — час малий проплив,
І вниз ревла лявіна дужче грому.

Так Котляревський у щасливий час
Українським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.

Та був у нім задаток сил багатий,
І вогник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.
1873.

НАРОДНЯ ПІСНЯ

Глянь на криницю, що із стіп могили
В степу сльозою чистою дзюрчить;
В їй оці личко місяця блищить,
І сонця промінь грає в чистій хвилі.

З грудей землі бють водянії жили.
Струї живої рух не кінчиться й не спить,
Вода ж погожа тисячі живить
Весни дітей, що вкруг її обсіли.

Криниця та з чудовими струями —
То люду мого дух, що, хоч у сум повитий,
Співа до серця серцем і словами.

Як початок тих струй усім закритий,
Так з темних джерел ті слова повстали,
Щоб чистим жаром серце запалити.
1873.

ДВІ ДОРОГИ

Вік до заслуги дві ведуть дороги,
І дві корони життя нам може дати:
Одна — трудиться і калічить ноги,
А друга — з вірою й молитвою страждати.

Щаслив муж і народ, якого воля
Судьби веде з одної та на другу,
Із поля праці до терпіння поля,
Щоб мовчки йшов через вогні й наругу,

Аби ступав, мов нічню путник в полі,
З сльозою в оці та з надією в душі,
Що ще діждеться ранку, світла й волі.

І нас, брати, отак веде рука судьби:
Йдучи з молитвою, на перекір недолі,
Ідем до світла, щастя та любові.

1875.

Незрячі голови наш вік кленуть,
В котрім, говорять, перед правом сила.
А чесній думці перетяті крила,
А правду й волю як звіря женуть.

Та що ж то — право? Право, це лиш сила,
А сила — право, це закон природи.
В житті лиш сила ломить перешкоди,
До лету вгору розпускає крила.

А серця вашого вогонь святий,
А думка, що світи нові будує,
Та що ж це — сила? Лиш п'ястук та зброя?

А волі вашої залізні крила,
А переконань, правди блиск яркий,
Чи ж це не також непропаща сила?

1880.

**Вам страшно тої вогняної хвилі,
Коли мільйонів серць, мов Божий грім,
Закута правда бухне, і застилі
Шкарлуці світу розірве на нім?**

**Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блискучої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?**

**Не бійтеся! В кривавих хвилях навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розіветься далі.**

**Не бійтеся! Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину —
Ядро ж живе розростеться без впину.**

1880.

**Як те залізо з силою дивною,
Що друге залізо тягне до собі
І магнетизмом зветься, не в спокою
Здіпляється, а в ненастанній спробі,**

**А як його безділля вкриє ржою,
Під ржою й сила гине, мов у гробі, —
Отак і серце, що, грижі стрілою
Прошиблене, само зїдає в собі.**

**Лиш праця ржу зотре, що грудь зїдає,
Чуття живе, нескнуте заховає,
Непросихальную норю живить.**

**Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.**

1880.

ПІСНЯ БУДУЧЧИНИ

Знов час прийде, коли з погорди пилу
Ти отрясешся й ясною зізодою
Засяєш людям, і підуть з тобою,
Серця твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжчого бою,
Останнього, за правду й волю милу
Ти поведеш народи, і прогнилу
Стару будову розваліш собою.

І над обновленим, щасливим світом,
Над збрятаними, чистими людьми
Ти зацвієш новим, чудовим цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід його поза собою,
Та доживем його — не ми... не ми!

1880.

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

ЛЕГЕНДА ПРО ПИЛАТА

1.

Пилат Христа віддав катам на муки
І мовив: „Я невиний, вам бажалось!“¹⁾
Взяв воду і, прилюдно вмивши руки,
Пішов обідать, мов ніщо й не сталось.

Та сталось так: немов на вид гадюки,
На вид його урозтіч все пускалось —
Раби, прислуга, навіть заметалось¹⁾
Безстрашне серце в воїна-звірюки...

Пішов на кривлю де чекала жінка,
Так та з страху лиш скрикнула в нестямі,
Вниз верглась²⁾ і розбілася об камінь.

Пішов в покій, де в пуху спить дитинка,
Так та лиш витріщила оченята
На нього й вмерла, диким жахом стята.

9. вересня, 1889.

2.

І Бог поклав клеймо на груди Пилата,
Життя, смерть, тіло й дух його прокляв
Гірш Каїна, бо Каїн, вбивши брата,
Не мив рук з крові, винним чувсь, тікав.

А цей, що правду чисту в руки ката
Віддав, одвіг від себе відпихав;
То й правда вся була йому віднята,
Все, чим він жив, гордивсь і віддихав.

¹⁾ забилось, заворушилось; ²⁾ кинулась

Сімя його пропала наче тіль,
І кесар з служби з ганьбою прогнав,
І рідний гóрод випхнув з свбїх стїн.

Старий, слабий, край шляху він стогнав,
Шматки просив, та до кінця ворожі
Камінням в нього кидали прохожі.

9. вересня, 1889.

3.

А як умёр, хтось трупа взяв за ноги,
І вкинув в яму, й каміннями прикидав;
Та через ніч труп знов покрай дороги
Лежав — грїб тіло кляте з себе видав.

Тоді стягли тернів, бодяччя купу,
І трупа вёргли, й жар підвёргли лютий;
Терни згорїли, та нічого трупу
В вогні не сталось — він лежав неткнутий.

Тоді каміння жорнове на шню,
На руки й ноги начепивши, в море
Прокляте тіло вёргли в чорторню.

Та повривались шнури конопляні,
І труп Пилата, всїй землі на горе,
Ще й досі плавле десь по океані.

9. вересня, 1889.

КРИВАВІ СНИ

1.

В тюрмі мені страждливі сняться сни,
Та й чи то сни лишень — і сам не знаю,
Такі вирáзні та тривкі вони,
Такий псонний біль мені вчиняють.

Найтяжчі муки, лютії тортури,
Які лиш людям люде завдавали,
І ті, що в них страждали і вмиралі,
Заповнюють тюрми моєї мури.

Мов рій товпляться привиди криваві:
Страшні злочинці, і святі герої,
І рани їх я бачу мов на яві.

І з ран тих наче грім лунає в мійї
Душі: „І нам частину співстраждання,
Частину пісні за важке конання!”

22. вересня, 1889.

2.

Христос, бичами зічений, криваві
Терні в волоссю, хрест свій приволік,
В руках, ногах від гвоздів діри ржаві —
Стоїть і шепче: „Ось я, чоловік!”

• Джордано Бруно на кострі горючим,
З язиком, що-лиш вирваним кліщами,
З тілом від свіжих ще тортур болючим
Глядить у жар під своїми стопами.

І Кампанелля висить на тортурах:
Двадцятий раз йому друхочуть кости,
Сустави крутять і печуть подошви.

І з стогоном глухим, неслівським, в мурах
Тюремних віє щось мов легіт в полю:
„Це муки й кров за світло, поступ, волю!”

22. вересня, 1889.

3.

„А за що ж ми терпіли муки й мерли?” —
Нова громада стогне відкись зліва.
„Ми — гній історії, ми — негатива,
Чи ж в нас не людське тіло, з дроту нерви?”

Ось Даміян. Яку прийняв він муку
За те, що короля ранив блудного!
В еспанських чоботях ломали ноги,
На сірковім вогні палили руку,

Горючими кліщами тіло рвали,
І олово та сірку в свіжі рани
Лили, і кіньми рвали й чвертували!

„Цілу годину я вмирав, тирани!
Посивів з болю!” І було це вчора,
В Парижі славнім, в вік Русса й Вольтера.

22. вересня, 1889.

4.

Ось Гонта йде, весь синій від побою,
З відтятим язиком він і рукою;
Його садять на розжарену шину,
І шкуру днуть, аж всю обдерли спину.

А далі сотні-тисячі проходять
Кривавих тіней німо наді мнов¹⁾):
Їх бють, рвуть, палять, в колесо городять,
І в ямі коденській булькоче кров.

Геть, геть, нещасні тіні, спить спокійно
В могилах своїх темних, позабутих!
Чи ж мало людськості мук ваших лютих,

Щоб з вами й ми терпіли ще подвійно?
Пропав вже час тортур і мук таких!
Спить, не тривожте наших серць м'яких!

22. вересня, 1889.

¹⁾ мною

5.

„Минув час мук? Брехня! Чи ж давній час,
 Як гибли Пестель, Каракозов, Соня?
 Як мучивсь Достоевський і Тарас?
 Хіба ж тепер вже кандалі не дзвонять?

Хіба різки ще не свистять у вас?
 Цілими селами в тюрму не гонять?
 Хіба гармати мідних гирл не клонять
 Над містом, всіх готові зжертви враз?

Мякі серця в вас, бо трусливі вчаси!
 А звір зисваги до людей, і власти,
 І темноти росте й висійть над вами!

Ми, його жертви, вас звемó з могили:
 Не мякніть без часу! Гартуйте сили!
 Гоніте звіря, бийте, рвіть зубами!”

22. вересня, 1889.

Багно гнилеє між країв Європи,
 Покрите цвіллю, зеленню густою,
 Розсаднице недумства і застою,
 Росіє! Де лиш ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
 Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
 Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!”
 Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру!”

Ти не січеш, не бєш, в Сибір не шлєш,
 Лиш мов упир із серця соки сєш,
 Багно твоє лиш серце й душу душить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
 Свобідний дух або тікати мусить,
 Або живцем вмирає в твоїм гробі.

4. жовтня, 1889.

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

ГАДКИ НАД МУЖИЦЬКОЮ СКИБОЮ

1.

Стану я ранком на зораній ниві:
Пурпуром сонце на сході горить,
Пташечки в гаю щесбечуть, щасливі,
В моім лиш серці гризота¹⁾ кричить.

Пане всіх творів, властивче природи,
Глянь, щб в ній щастя, що в ній красоти!
Чом в твоє серце краса та не входить,
Чом так нещасний, пригноблений ти?

Поле плодюче, царіна²⁾ відкрпта,
Трави густі по лісах і лугах —
Чом же тебе не годують досита,
Чом же ти з голоду мреш по хатах?

В гір твоїх лоні залізо чимале,
Чом же тупії твої лемеші?
Чи лиш на тее залізо те здале,
Щоб тебе в пута кували чужі?

В твоїм підгірю ллесь світло жарюче
В струях хрустальних, бурлить і кипить;
Чом же ти, світло в чужі землі шлючи,
Сам мусиш темний, непробсвітний жить?

Соди святої твій край також ситий
В бючій норі, хрусталевій скалі;
Чом же несоблений хлібець їси ти?
Чом же не стався ти сіллю землі?

¹⁾ жура, печаль

²⁾ левада, город

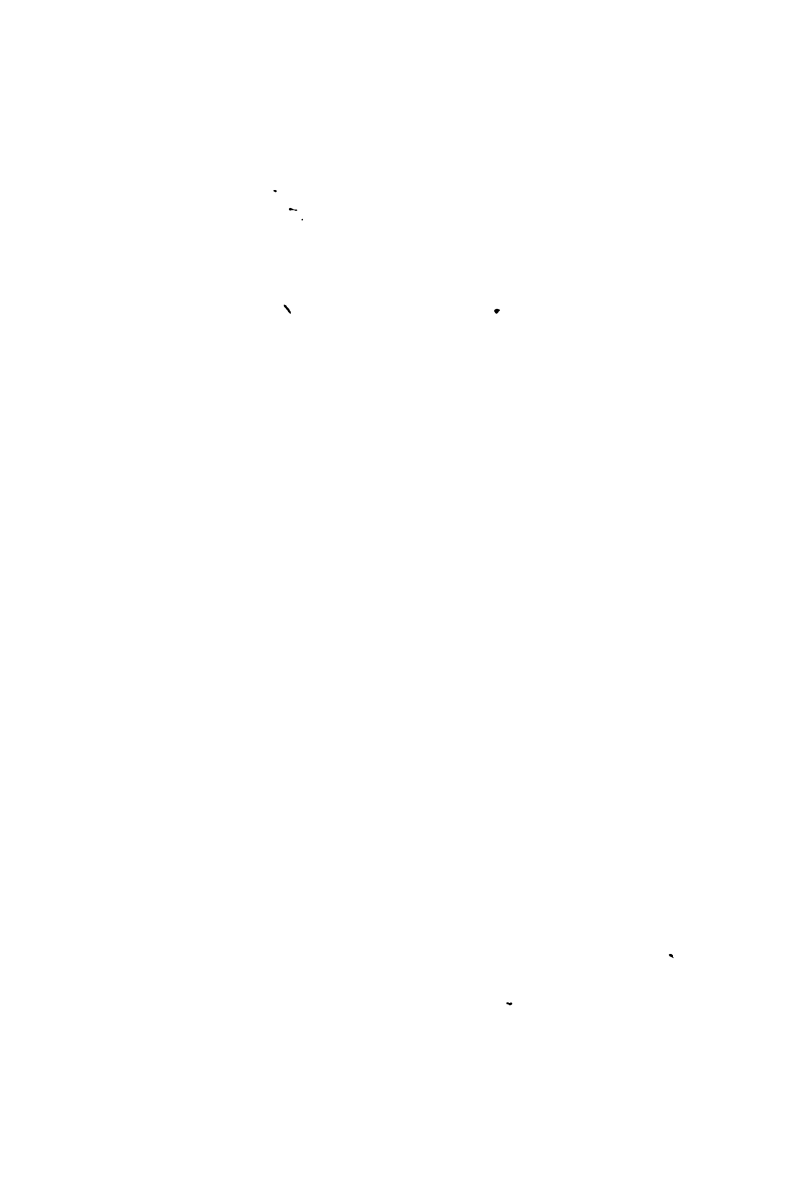
Серце моє припадає, тремтячи,
К тобі, о, скибо мужицька, тверда,
Дух мій в нутро твоє тоне гарячий,
Наче у море блискуча зізда.

Кожну пилику твою проникає,
Кожний камінчик, корінчик, сучок,
В кожній часточці сквашно питає:
Хто це з вас висав плодючий ваш сок?

Адже ж століття замеркли, закляті
Трупом і кровю вас щедро гноїли —
Чом же тепер ви на хліб не багаті?
Де ви святії ті соки поділи?

1881.

Із збірника
»МІЙ ІЗМАРАГД«

I. ПОЕТ МОВИТЬ

Вниз котиться мій віз. Появля квіти,
Літа на душу накладають пута.
Вже не мені в нові світи летіти!
Війну з життям програв я, любі діти!
Cosa perduta! ¹⁾

З яким же запалом я йшов до бою!
Як рвалася вперед душа відхнута!
Горіло серце чистою любовою!...
І що ж здобув? Лишив що за собою?
Cosa perduta!

Не дав мороз моїм листкам розвистись,
Квітки мої побила буря люта!
Не довелось геройським боєм битись,
Ломатись звільна мусів, ржою вкритись —
Cosa perduta!

З дрібних шпигань мої повстали рани,
Частками жерла моє серце скрута...
Я й сам не знав, де ті мої тирани?
З дрібних огнів сплелись мої кайдани!
Cosa perduta!

Україно, моя сердечна нене!
Не лай мене, стражденна, незабута,
Що не дало моє життя злиденне...
Того, що ждати ти могла від мене!
Cosa perduta!

¹⁾ Cosa perduta — марна річ, гиньла справа

II. УКРАЇНА МОВИТЬ

Мій синку, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!
На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався, —
Чого ж ти іншого чекав?

Сам знав, що гола я і вбога,
І до мого ти порога
Прийшов, захтів служити мені.
Ну, в мене слугам плати скупю,
А нарікати на мене глупо...
Просила я тебе, чи ні?

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
„Не любить Руси він ні раз!”
Наплюй! Я, синку, ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.

Що проживеш весь вік убого?
Значить, не вкрав ніщо ні в кого,
А чесно працював на хліб.
Та й те подумай ще будь ласка:
Твойого „я” найкраща частка
З тобою враз не ляже в гріб.

III. РЕФЛЕКСІЯ

Важке ярмо твоє, мій рідний краю,
Не легкий твій тягар!
Мов під хрестом оце під ним я опадаю,
З батьківської руки твоєї допиваю
Затруєний пугар.

Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба
Поваги й блиску від будуччини,
Чи ні, — одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твої найліпші снини.

Щоб сіячів твоїх їх власне покоління
На глум не брало і на сміх.
Щоб монументом їх не було те каміння,
Яким в відплату за плідючеє насіння
Ще при життю обкидувано їх.

IV. СІДОГЛАВОМУ

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю сарака,
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,
Я ж гавкаю ра-в-раз,
Щоби вона не спала.

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво, —
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.

Ти, брате, любиш Русь,
За те, що гарно вбрана, —
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.

Бо твій патріотизм —
Празнична одежина
А мій, то труд важкий
Гарячка невдержима.

Ти любиш в ній князів,
Гетманя, панування, —
Мене ж болить її
Відвічнеє страждання.

Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь і шана, —
У мене ж тая Русь
Кривава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови, —
Я ж не люблю її
З надмірної любови.

МОЇЙ НЕ МОЇЙ

Поклін тобі, моя зівяла квітко,
Моя розкішна, невідступна мріє,
Останній цей поклін!
Хоч у життю тебе стрічав я рідко,
То все ж мені той спогад серце гріє,
Хоч як болючий він.

Тим, що мене ти д' собі не пустила,
В моїх грудях зглушила і вгасила
Любовний, дикий шал,
Тим ти в душі сумній і самотній
Навік вписала ясний і високий
Жіночий ідеал.

І нині, хоч нас ділять доли й гори,
Коли на душу ляжуть злії змори,
Тебе шука душа,
І до твоєї груді припадає,
У стіп твоїх ввесь свій тягар скидає
І голос твій ввесь плач її втиша.

А як коли у сні тебе побачу,
То бачиться, всю злість і гіркість трачу,
І викидаю, мов гадюк тих звій:
Ввесь день мов щось святе в душі лелію,
Хоч не любов, не віру, не надію,
А чистий ясний образ твій.

Д О Б Р А З И Л І І

Коли почувеш, як в тиші нічній
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зідханя і гіркий проклін,
Тужливий спів, дівочії дишканти,
То не питай: Цей поїзд — звідки він?
Кого везе? Куди? Кому в здогін?

Це — смігранти.

Коли побачиш на пероні десь
Людей, мов оселедців тнх, набито
Жінок худих, блідих, аж серце рвесь,
Зівялих, мов побите градом жито,
Мужчин понурих і дітей дрібних
І купою брудні, старії фанти,
Навалені під ними і при них,
На лицях слід терпінь, надій марних —

Це — смігранти.

Коли побачиш, як отих людей
Держать і лають і в реєстри пишуть,
Як матері у виходках дітей
Зацитькують, годують і колишуть,
Як їх жандарми штовхають від кас,
Аж поїзд відійде — тоді припадок!
Весь люд на шини кидається враз:
„Бери нас, або переїдь по нас!”

Це в нас порядок.

Із збірника

„SEMPER TIRO!“

SEMPER TIRO!¹⁾

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш опяніння, забавка, ошука,
Те в необиятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої віссало,
Всі сили забира і ще говорить: мало!

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадिला й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданним,
Та в серці шепче щось: Ні, буду твоїм паном.

Не вір цим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать „я“ твоє, зробить з тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить.
Не вір мелодії, що з струн її дзвенить:
„Ти будеш майстром, будеш паном тонів
І серць володарем і владником мільйонів!

О, не дури себе, ти, молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та наувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахує миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно — poeta semper tiro!”

¹⁾ вічно новик.

МОЄМУ ЧИТАЧЕВІ

Мій друже, що в нічну годину тиху
Оці рядки очима пробігаєш,
І в них народньому заради лиху,
Чи власним болям полегші шукаєш, —

Коли тобі хоч при одному слові
Живіше в грудях серце затріпоче,
В душі озветься щось, немов луна в діброві,
В очах вогонь сльозу згасить захоче, —

Благословлю тебе, що аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й щире душу,
І щоб ти не зазнав сирітства духового,
В якому я свій вік коротать мушу.

17. IX. 1905

НАСТАРІТЕМІ

Пе льпо ли ны бляшьть, братіє?..

Чи не добре б нам, брати, зачати
Скорбне слово у скорботну пору,
Як мужам до мужеського збору,
Не як дітям у дзвінки бряжчати?

Вирядім ми слово до походу
Не в степи куманські безконечні,
А в таємні глибини сердечні,
Де кують будуччину народу.

Потончімо там полки погані,
Що летять на душу як тривога,
Смагу сиплють з вогняного рога
І кинджал ще обертають в рані.

Вирвім з коренем ту коромолу
Що з малого гріх великий робить,
Що нечайно брата братом гнобить,
Щоб засісти з ворогом до столу.

Чи ще мало в путах ми стогнали?
Мало ще самі себе ми жерли?
Чи ще мало нас у ликах гнали?
Чи ще мало одинцем ми мерли?

Блаженъ мужъ, иже не идетъ
на совѣт нечестивыхъ.

**Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціллі сумління їх термосить.**

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива як повість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волить зломатися, ніж поклонитись злому.

Блаженний муж, кого за теє лають,
Кленуть і гонять і побють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли про правду й справедливість ходить;
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства убагородить.

Се у Римі кричать нодь саблями половецькими.

Крик серед півночі в якімсь глухім околі.
Чи вмер хто й свояки ридують по вмерлому?
Чи хто поранений конає в чистім полі?
Чи плачуть сироти ограблені і голі,
Без батька-матері, без хліба і без дому?

Не відомий співак походу степового...
Що замість струн напив тятиви він спіжеві,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу знай накликає нового
„За землю руськую, за рани Ігореві”.

Давно забута рать в забутій спить могилі,
І Ігор спить і з ним все племя соколине;
Лиш крик поета ще лунає в давній силі,
Байдужість сірая кунає на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине, рине.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі —
Чи в половеччині, чи то в княжій удалщині,
Чи то в козаччині, личчині, ханщині, панщині,
Руській сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки звялили страждання!
А як же мало таких, що міцніли, складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи,
Тисячелітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могли тих розритих,
Жалощів скільки несених, сліз вийшло пролितих
На одну пісню такую?

А любо нести шоломом Дону.

І досі нам сниться
І досі мачиться
Блакитного того Дону
Шоломом напиться.

Від роду до роду
Цю далеку воду
Ми співали-споминали
Як мрію-свободу.

Як би то нам з Дону
Та не було гromу,
То вже б ми над Бугом, Сяном
Не далесь нікому.

Якби то над Доном
Стали ми рядами,
Залізними панцирями
Сперлися з ордами!

Були би ми „Полю“
Шляхи заступили,
Золотими шоломами
З Дону воду пили.

Була б нас не рвала
Степовая птаха,
Якби на Дону стояли
Чоти Мономаха.

Ліниво, ліниво,
Як Донові хвилі,
Плили віки за віками,
Наш гаразд розмили

Довелось такі нам
Над тим Доном стати,
Робітницькими валками
Байдаки пускати.

Довелось такі нам
До його застукать:
Під землею для чужого
Камінь-вуголь цюкать.

Довелось такі нам
В нім шукати броду:
Не шоломом, пригорщами
Пити з нього воду.

Довелось такі нам
З Дону дань приймати:
Бурлацькій шмати прати,
Босі ноги мити.

13. липня. 1906.

I.

У сні зайшов я в дивнуоу долину.
Було так ясно, тихо, легко в ній.
Що бачилось мені: не йду, а лину.

Сміялася в пишноті весняній
Природа, пахоцями вся облита,
І скрізь співав пташок незримих рій.

Сріблѳм на збочах хвилював лан жита,
Верхом шумів-гудів відвічний ліс,
Внизу була величя тайна скрита.

Внизу був луг, і з нього вітер ніс
Такі розкішні пахоці, що груди
Аж ширшали і дух у тілі ріс.

А йшли ті пахоці з квіток, що всюди
Росли — барвисті, дивних форм, яких
Мабуть ніколи не плекали люди.

Хиляючись до тих квіток палких
Я чув, що й спів солодкий з них виходить,
Мов пасма тонів ніжних і м'яких.

Між тих квіток дівчат багато ходить,
Всі в білому, в вінках і скиндячках,
І все одна одну за руку водить.

У всіх маленькі кошики в руках
І кожду квітку пильно оглядають,
Пестять і підливають на грядках.

Не рвуть квіток співучих, та зривають
Із кожної рослинки по листку
І обережно в кошики складають.

І бачивши забаву їх таку
Я мовив: „Що ті листки дівчата?
На лік, на страву їх рвете яку?”

І мовила одна: „Рвемо для свята.
І не на лік, бо для здорових це:
І не на страву — сита наша хата.

„А хто до уст листок цей занесе
І розгризе і сок його сконтує,
У того серце розкішно страє:

„У того смілість душу напрутує,
У того радість очі прояснить
Турботи всі розвіє й пошматує.

„Твій сум, твою зневіру хоч на мить
Прогонить він: ти станеш мов дитина,
Всю путь свою ти мусиш відмінить.

„Всім любий ти, хоч круглий сиротина
І любиш всіх, щасливий в тій любові;
Кааф у нас зовється та ретина”.

Пішли. Та йдуть і мовлять інші дві:
„А ти не рад листків тих сконтувати
І занести їх там, своїй веретві?

„Чи все в вас має лютість напувати,
Зневага до людства, погорда й їдь?”

І кинувсь я листки ті дивні рвати.
Ось вам пучок їх. Натє та гризїть!

II.

Поете, тям, на шляху життєвому
Тобі перлини-щаєтя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому.

Поете тям, зазнати маєш ти
Всіх мук буття, всіх болів і понижень,
Заки дійдеш до світлої мети.

Посте, тям: лиш в сфері мрій привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій, то міць сугестій, зближень.

Пророчий дар у тебе лиш на те,
Щоб інший край обіцяний вказав ти,
А сам не входив у житло святе.

І серце чулеє на те лиш взяв ти,
Щоб кожному в день екорби пільгу ніс,
І в горю слово теплеє сказав ти.

Та з власним горем криїся в темний ліс!
Ніхто до тебе не простягне руку
І не отре твоїх кривавих сліз.

Та не міркуй, що ти родивсь на муку,
Бо й розкошів найвищих маєш часть,
І творчій силі щастя заноруку.

Усе, чого тобі цей світ не дасть,
Знайден в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, не путяще,
Ввесь злудний блеск, тріумфи хвилеві,
Все підле, самолюбне і пропаще.

І бережи на своїй голові
Вінок незвільний чистоти і ласки
І простоти, мов квіти польові.

У маскарад життя іди без маски,
На торжище цинізмів і паруг
Виходь з ліхтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, появиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг
І зеркало й обнова. *Guarda e passa*¹⁾

¹⁾ *Guarda e passa!* — подивись і йди далі.

Якби ти знав, як багато важить слово,
Одно сердечне теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!
Ти б певно поуз болю і розпуки
Заціпивши уста безмовно не минав,
Ти сів би слова потіхи і припуки,
Мов теплий дощ на сираглі шви й луки —
Як би ти знав!

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце,
Як чисті душі кривить і поганить
І троїть на весь вік — якби ти знав оце!
Ти б злість свою панеча пса гризького
У найтемніший кут душі загнав,
Потіх не маючи та снівчуття палкого,
Ти б хоч докором не ранив нікого, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, як багато горя криєсь
У масках радості, байдужості і тьми,
Як багато лиць, за дня веселих, мнєсь
До подушки гарячими слізми!
Ти б зір і слух свій нагострив любовю
І в морі сліз незримих поринав,
Їх гіркість власною змивав би кровю
І зрозумів весь жах в людському безголовю, —
Якби ти знав!

Якби ти знав! Та це знання прадавнє;
Відчутти треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.
Як Той, що в бурю йшов по гривах хвиль розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих, скорбних, вбогих:
„Не бійтеся! Це я!”

Із збірника

»ЗІВЯЛЕ ЛИСТЯ«

П Е Р Ш И Й Ж М У Т О К

По довгім, важкім отупінню
Знов трискає хвиля пісень,
Неначе з-під попелу разом
Язиками блимне вогень.

Що щастям, спокоєм здавалось —
Те попелу тепла верства;
Під нею жаги і любови
Не згасла ще іскра жива,

Не згасла ще, тліла, ятрилась
Помимо сліз моїх роси;
Та вітер повіяв, і попіл розвіяв —
Тепер ти вогонь той згаси!

Ні, годі! Не буду гасити!
Хай бухає грішний вогень!
І серце хай рветься, та вільно хай летється
Бурливая хвиля пісень!

1882.

Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне.

І в груді щось метушиться, немов
Давно забута згадка піль зслених,
Весни і цвітів, — молода любов
З обійм виходить гробовіх, студених.

Себе я чую сильним і свобідним,
Мов той, що вирвався з тюрми на світ,
Таким веселим, щирим і лагідним —
Яким я був за давніх, давніх літ.

І, попри тебе йдучи, я дрижу,
Як перед злою не дрижав судьбою;
В твоє лице тривожно так гляджу, —
Здається, ось би впав перед тобою.

Якби ти слово прорекла мені,
Я б був щасливий, паче цар могучий,
Та в серці щось порвалось би на дні,
З очей би сліз потік полився рвучий.

Не знаємось, ні брат я твій, ні сват,
І приязнь мусіла б нам надокучить,
В життю, мабуть, ніщо нас не сполучить,
Роздільно нам прийдеться і вмирать.

Припадком лиш пераз тебе видаю,
На мене ж, певно, й не зирнула ти;
Та все ж таки аж в гріб мені — це знаю —
Лице твоє прийдеться донести. ;

1882.

Не боюсь я Бога, ні біса,
Маю серця гіпотєку чисту;
Не боюся я й вовка із ліса,
Хоч не маю стрілецького хисту.

Не боюсь я царів-держилюдів,
Хоч у них є салдати й гармати;
Не боюсь я людських персеудів,
Що потраплять і душу порвати.

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко,
Не лякає емне ні крихітки:
Я люблю те румянеє личко
І розіскрені очі-красітки.

Лиш коли на те личко чудове
Ляже хмарою жальісна туга,
І болюче дрижання нервоє
Ті усточка сціпійть як шаруга¹⁾),

І докір десь у горлі пропаде,
У знесиллі опустяється руки,
І благає підмоги, поради
Прошибаючий погляд розпуки —

Отоді моє серце стискає,
Мов кліщами, холодна тривога:
Біль німий мене більше лякає,
Ниж всі громи й злих сил перемога.

**За що, красавице, я так тебе люблю,
Що серце треплеться в грудях несамовито,
Коли проходиш ти повз мене гордовито?
За що я тужу так, і мучусь, і терплю?**

**Чи за той гордий хід, за ту красу твою,
За те таємне щось, що тліє полускрито
В очах твоїх і шепче: „Тут сповито
Живую душу в пелену тісну?“**

**Часом причується, що та душа живая
Квплійть, пручається, — тоді глибокий сум
Без твого відома лице твоє вкриває.**

**Тоді б я душу дав за тебе. Та в ту ж мить
З очей твоїх мигне злий насміх, гордість, глум,
І відвертаюсь я, і біль в душі щемить.**

¹⁾ метелиця, шуря-буря

Твої очі — як те море
Сунокійце, світляне:
Мов пилинка в них тоні.
Серця мого давнє горе

Твої очі — мов кришця
Чиста на перловім дні,
А надія мов зіршця
З них проблискує мені.

Я не надіюсь нічого
І нічого не бажаю —
Що ж, коли живу і мучусь,
Не вмираю!

Що ж, коли гляджу на тебе
І не можу не глядіти,
І люблю тебе! Куди ж те
Серце діти?

Усміх твій непаче сонце
Листя покріпля зелене,
А з'їдає штучну краску —
Смійся з мене!

Я не надіюсь нічого,
Але як бажання сперти?
Не бажать життя живому,
Тільки смерти?

Жиймо! Кожне своїм шляхом
Йдім, куди судьба провадить!
Здиблемось колись — то добре,
А як ні — кому це вадить?

Безмежнеє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь піді мною,
І в серці нестерпнїї болі.

Неси ж мене, кошо, по чистому полю,
Як вихор, що тутки гуляє,
А чень утечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

Як на вулиці зустрінеш,
То мене обходиш ти.
Добре робиш! Спільним шляхом
Не судилось нам іти.

Йди направо, я наліво
Шлях верстатиму в тумані,
І не здиблемось ніколи,
Як дві каплі в океані.

Як в дорозі здиблю горе,
Що тобі несе удар,
Сам його до себе справлю
І прийму його тягар.

А як щастя часом схоче
В мою хату загостить,
Я його до тебе справлю,
Хай голубочком летить.

Що мені без тебе щастя?
Звук порожній і мана!
Що мені без тебе горе?
Щезла і йому ціна.

Наче крапля в океані
Розпливусь я, потону;
Ти гуляй на сонці, пані,
Я ж спадати му ік дну.

Не минай з погордою
І не смійсь, дитя!
Може, в тім осміянім
Суть твого життя.

Може, в тім зневаженім
Твого щастя карб,
Може, в тім погордженім
Є любови скарб.

Може, сміх твій нінішний
Срібний та дзвінкий
Стає в твоїй пам'яті
За докір гіркий.

Я пелюд! Часто щоб зглушить
У серці люту муку,
Я чистий образ твій убить
Здіймав проступну руку.

Я з вулиці болото брав,
Каміння кременисте,
І кидав ним у образ твій,
В лице твоє пречисте.

Я мов безумний лютував,
Мов п'яний у нестямі,
Хоч чув, що власне серце рвав
Злочинними руками.

Та як мінув скажений дур,
Я чувсь брудний, недужий,
А образ твій яснів в душі,
Мов сонце верх калюжі.

Неперехідним муром поміж нами
Та доля стала! Мов два судна, море
Розносить нас між двома берегами,
Моя ти ясна, непривітна зоре!

Ще здалека тебе мій слідить зір.
Твій свіжий слід я рад би цілувати
І душу тим повітрям напувати,
Що з твоїх уст переплива в простір.

Та щезла ти! Мов в лісі без дороги
Лишився я. Куди тепер? За чим?
Підтяті думи, не провадять ноги,
А в серці холод... Дим довкола, дим!..

Нераз у сні являється мені,
О, люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращі хвили свіжої любови.

Він наді мною хилиться, страшний
Полощить мари... З трепетом, без мови
Я в тії очі знов гляджу сумні,
Що жар колнсь ятрили в моїй крові.

І на моє бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну як змія
І в серці втишує всі думи й муку.

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилиться, без слів, без згуку
Моргає: „Цить! Засни! Я смерть твоя!”

Ти плачеш. Сліз гірких потоки
На твоєму лиці блідому
Лишають слід свій — не глибокий,
Та замітний вже оку мому.

Ти плачеш. Ти, що відіпхнула
Любов мою як сиротину,
Тепер надармо просиш, ловиш
Любови хоч би крапельну.

Твоєю дивною красою
Надармо всіх маніш ти к собі:
Це труп убитої любови
Не допуска любови к тобі.

І марно линуть, марно гинуть
Літа найкращі, молодії!
Ти пам'ятник живий, небого,
На гробі власної надії.

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати.
Таж де хліб родіти має поле,
Мусить плуг квітки з корінням рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі,
І квітки зідхають у скопанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби і незрості рани
Нове сімя, новії надії,
І вдихаєш дух життя рум'яний.

ЕПІЛОГ

Розвійтеся з вітром, листочки зівялі!
Розвійтеся, як тихе зідхання!
Незгоєні рани, невтішені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

В зівялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

Ті скарби найкращі душі молодії
Розтративши марно, без тьми,
Жебрак' одинокий пазустріч недоли
Піду я сумними стежками.

ДРУГИЙ ЖМУТОК

Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша іва;
Ой, між усіма дівчатоньками
Лиш одна мені мила.

Червона рожа, червона рожа
Над усі квіти гожа;
Не бачу рожі, не бачу рожі,
Лиш її личка гожі.

Золоті зорі в небеснім морі
Моргають серед ночі,
Та над всі зорі внизу і вгóрі —
Її чорнії очі.

Голосні дзвони, срібнії тони,
Слух у них потонає,
Та її голос — пшеничний колос,
Аж за серце хапає.

Широке море, велике море,
Що й кінця не видати,
Та в моїм серці ще більше горє:
Я навик її втратив.

Ой, ти дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня?

Чом твої устонька — тиха молитва,
А твоє слово гостре як бритва?

Чом твої очі сльоть тим чаром,
Що то запалює серце пожаром?

Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!

І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?

Ой, ти дівчино, ясна зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!

Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

Червона калино, чого в лузі гнешся
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?
На радощі світу?
Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?
Чи грому з блакиту?"

„Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,
Не страшно і грому,
І світло люблю я, купаюся в ньому,
Купаюся в ньому.“

Та вгору не пнуся, бо сили не маю,
Бо сили не маю.
Червоні ягідки до долу схиляю,
Додолю схиляю.

Я вгору не пнуся, я дубам не пара,
Я дубам не пара;
Та ти менс, дубс, отинив як хмара,
Отинив як хмара”.

„Ой, ти дубочку кучерявий,
Ой, а хто ж тебе скучерявив?“

„Скучерявили густі лози,
Підмили корінь дрібні сльози.

Скучерявили темні очі.
Зранили серце чорні очі.

Чорнії очі, пишна врода,
Гордая мова, непогода.

Гордая мова — вітер зимний,
Вічна розлука — жаль нестримний.

Вже ж моє серце сохне, тане,
Вже ж моя краса, вяне, вяне.

Вже моя сила слабне, гнеться,
Вже мені песня не всміхнеться.

Падуть листочки звялі, звялі —
Отак і сам я впаду далі.

Решту краси, решту сили
Поріжуть живо гострі пили.

Гострії пили, людська злоба,
Стопче байдужість як худоба”.

Ой, жалю мій, жалю,
Гіркий не помалу!
Упустив я голубочку,
Та вже не спіймаю.

Як була близьенько,
Не дав їй принад, —
А тепер я не нахожу
Для серця розради.

Як була близьенько, °
Я ще вагувався,
Щоб так швидко улетіла,
Я й не сподівався.

А як улетіла,
Вернутись не хтіла,
То забрала із собою
Мою душу з тіла.

Забрала всі мрії,
Всі втіхи, надії,
Як весна бере з собою
Квіти занапшії.

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них мов зарево червоне
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В житті ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.

В життю мене ти й знать не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тямі,
Як мучуь довгими ночами,
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В життю мені весь вік тужити —
Не жити.
Так хай те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті.
Марніє, вяне, засиха, —
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалоцях живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого.
Бажаного, страшного того
Гріха!

Як почувеш вночі край свого вікна
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожея зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Це не та сирота, що без мамі блука,
Не голодний жебрак, моя зірко,
Це розпука моя, невтишима тоска,
Це любов моя плаче так гірко.

Хоч ти не будеш квіткою цвістї,
Левкоєю пахуче-золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плісти
У океан щоденщини й застою,
То все ж для мене ясна, чиста ти,
Не перестанеш быть мені святою,
Як цвіт, що стужі не зазнав, ці спекни,
Як ідеал все ясний, бо — далекий.

Я понесу тебе в душі на дні,
Облиту чаром свіжости й любови,
Твою красу я переллю в пісні,
Вогонь очей в дзвінкі хвилі мови,
Коралі уст у ритми голосні...
Мов золота мушка, в бурштиновий
Хрусталь залита, в нім віки триває,
Цвісти меш ти, поки мій спів лунає.

Як віл в ярмі, отак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;
Немов повільним спалююсь вогнем,
Та ярко бухнуть сипи вже не маю.

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця пересхла;
Різькі, сухі зробились речі, —
Пора худого живна надійшла.

Худеє живно! Сіялось, мабуть,
За мало й ненайкращої пшениці.
А час не ждав! Холодні зливи йдуть,
Важку ворожать осінь нам зірниці.

Сипле, сипле, сипле сніг.
З неба сірої безодні
Міріадами летять
Ті метелики холодні.

Одностайні, мов жура,
Зимні, мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий вогонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

ТРЕТІЙ ЖМУТОК

Коли студінь потисне,
Не хвилює вода, не блищить:
Коли лямпа розприсне,
То і світло її не мигтить.

Коли струна порветься,
То від неї музики не жди.
Чом же пісня та леться
Під вагою турбот і біди?

Чи те горе як праса,
Щоб із серця пісень надушить?
Чи пісні ті як дзвони,
Щоби горя завід¹⁾ заглушить?

—

Вона умерла! Слухай! Бам! Бам-бам!
Це в моїм серці дзвін посмертний дзвонить.
Вона умерла! Мов тяжезний трам
Мене цілого щось додолу клонить.
Щось горло душить. Чи моїм очам
Хтось видер світло?... Хто це люто гонить
Думки з душі, що в собі біль занерла?
Сам біль? Вона умерла! Вмерла! Вмерла!

¹⁾ голосінни

Ось бач, ще рожі на лиці цвітуть,
І на устах красніє ще малина...
Та цить! І подихом одним не труть
Її! Це твоїх бажань домовина.
Бам-бам! Бам-бам! Далеко, зично чуть
Цей дзвін... Припадь і плач, немов дитина!
Це ж твоїх мрій заслону смерть роздерла,
Розбила храм твій! Цить! Вона умерла!

І як це я ще досі не вдурів?
І як це я гляджу і не осліпну?
І як це досі все те я стерпів
І у петлю не кинувся коніпну?
Адже ж найкращий мій вогонь згорів!
Адже ж тепер повік я не окріпну!
Повік каліка! Серце гадь пожерла,
Сточила думи всі! Вона умерла.

Лиш біль страшний, некучий в серці там
Все заповнив, усю мою істоту.
Лиш біль і це страшення: бам, бам, бам,
А сліз нема, ні крови, ані поту.
І меркне світ довкола, і я сам
Лечу кудись в бездонну стужу й слоту.
Ридать! Кричать! — та горло біль запер.
Вона умерла! — Ні, це я умер.

**Пісне, моя ти підстрелена пташко,
Мусиш замовкпуть і ти.
Годі ридати і плакати тяжко,
Час нам зо сцени зійти.**

Годі вглибляться у рану затрутую,
Годі благать о любов.
З кожною строфою, з кожною нutoю
Капає з серденька кров.

З кожною строфою, з кожною нutoю
Слабшає відгомін твій...
Пісне, напоєна горем-отрутою,
Час нам із сцени зійти.

Тричі мені являлася любов.
Одна несіміла, як ділея біла,
З зідхання й мрій уткана, із обснов

Сріблястих, мов метелик, підлетіла.
На пурпуровій хмарі вранці сіла.
Купав її в рожевих блискаках май,

І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна — як дитина,
Пахуча — як розцвілий свіжо гай.

Явилась друга — горда княгиня,
Бліда, мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна, мов святиня.

Мене рукою зимною вона
Відецула і шепнула таємно:
„Мені не жить, тож хай умру одна!”

І мовчки щезла там, де вічно темно.
Явилась третя — жінщина, чи звір?
Глядиш на неї — і очам приємно,

Впивається її красою зір,
Та разом страх бере, душа холоде,
І сила розпливається в простір.

Спершу я думав, що бокує, тоне
Десь в тіні, що на мене й не зирне —
Та враз мов бухло полум'я червоне.

За саме серце вхопила мене,
Мов Сфінкс у душу кігтями впилилась,
І смокче кров, і геть спокій жене.

Минали дні, я думав: наситилась,
Ослабис, щезне... Та дарма! Дарма!
Вона мене й на хвилю не пустилась.

Часом на груді моїй задріма,
Та кігтями не покида стискати;
То знов прокинешь, звільна підійма

Півсонні вії, мов боїться втрати,
І око-в-око зазира мені.
І дивні іскри починають грати

В її очах — такі яркі, страшні,
Жагою повні, що аж серце стине.
І разом щось таке в них там на дні

Ворушиться солодке, мелодійне,
Що забуваю рани, біль і страх.
В марі тій бачу рай, добро єдине.

І дармо дух мій, мов у сіті птах,
Тріпочеться! Я чую, ясно чую,
Як стелиться мені в безодню шлях,

І як я ним у п'їтьму помандрую.

В алеї нічкою літнію
Я йшов без тьми, наче тїнь.
Горіли зорі наді мною
І неба темная глибїнь
Мов океан тиші, спокою
Лилася в душу. Як же я
Ще вчора вас любив, о, зорі,
Тебе, блакиті! Як моя
Душа в безмірному просторі
Купалася, на ті прозорі
Луки летіла, де цвітуть
Безсмертні цвіти, де гудуть
Несказанно-солодкі співи!
А нині темні і тяжкі ви
Для мене, весь ваш чар погас.
Ненавиджу я нині вас!
Ненавиджу красу, і силу,
І світло, й пісню, і життя,
Ненавиджу любов, чуття, —
Одно люблю лиш — забуття.
Спокій, безпам'ятну могилу.

В алеї пічкою літнію
Я йшов без тьми, наче тінь.
Поперед мене, поза мною
Слували люди. Дзінь-дзінь-дзінь —
Дзвонив біцикль. Неслися шепти
Любовних пар, далекий спів...
Та в серці мб'єму засів
Біль лютий, на який не вепів
Ніхто ще видумать рецепти.
Я йшов, та знав, що я — могила,
Що нерв життя у мене вмер,
Що тут, в нутрі на дні тепер
Душа моя похоронила
Всі радощі і все страждання,
Ввесь спів, що вже не встане знов,
Своє найвище бажання,
Свою останню любов.

Даремне, пісне! Ще твій чар —
Втишати серця біль!
Не вирне сонце вже з-за хмар...
Пропала яр! Пропала яр!
На душу впала цвіль.

Даремне, пісне! Тихо будь!
Не сип ще мук до мук!
Без тебе туга тисне груди, —
Та ти в ту ж путь, та ти в ту ж путь
Несеш жалібний згук.

Даремний спів! В акордах слів
Не вилю своїх скрут.
Як мовчки я терпів, болів,
Так мовчки впаду без жалів
В Нірвані темний кут.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служити!
Довершилась Україні кривда стара, —
Нам пора для України жити.

Не пора, не пора, не пора
За неvigласків лити свою кров,
І любити царя, що наш люд обдіра, —
Для України наша любов.

Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор,
Хай пронаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапóр!

Бо пора це великая єсть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю і славу і честь,
Рідний Краю, здобути Тобі!

1880.

З М І С Т

Вступ	стор. 5
-----------------	---------

ІЗ ЗБІРНИКА „З ВЕРШИН І НИЗИН”

Веснянки

Дивувалася зима	13
Гримить	14
Гріє сонечко	14
Вже сонечко знов у лугах	15
Земле, моя всеплодюча мати	16
Розвивайся лозо борзо	16
Не забудь, не забудь	17
Лице небесне	18
Ще щебече у садочку соловій	18
Не так нині, як було	19
Весно, довго ж на тебе чекати	19
Радби я, весно, в веселіші путі	20
Ой, що в полі за димоне	21
Веснянії пісні	22
Думи, мої діти	23
Vivere memento	23

Осінні думи

Осіній вітре	25
Післанці півночі	25
Тихенько річка котить хвилі	26

Скорбні пісні

Не винен я тому	27
Бувають хвилі	27
До моря сліз	28
Нехай і так, що згину я	28
Тяжко важко свій вік коротати	28
Думка в тюрмі	29
Невільники	30
Мій раю зелений	32

Пісні думи

Неперемивною юрбою	33
Догорять поліна в печі	33
Не покидай мене покутний болю	31
Місцю, князю	35

Думи пролетаріа

Милосердним	36
Semper idem	36
Всюди півечиться правда	38
Супокій	38
Товаришам	39
Під шем перегибним в болоті гнилому	40
Не довго живи в світі ще	40
Ви плакали фальшивими сльозами	41

Eccelsior

Паймит	42
Христос і хрест	44
Камєнірі	45
Ідилія	47

Поет

Пісні і праця	51
Чим пієни жита	52
Співакові	53
Рідне село	53

Україна

Моя любов	56
---------------------	----

Знайомим і незнайомим

Корженкові	59
Гриць Турчин	60

СОНЕТИ

Вольні сонети

Котлиревський	63
Пародні пієни	63
Дві дороги	64
Цезаричі голови	64
Вам страшно тої вогняної хвилі	65
Як те залізо з силою дваною	65
Пієня будуччини	66

Тюремні сонети

Легенда про Пилата	67
Криваві сні	68
Епілог	71

Галицькі образки

Гадки над музичською скобою	72
---------------------------------------	----

ІЗ ЗБІРНИКА „МІП ІЗМАРАГД”

Поклони

Поет мовить	77
Україна мовить	78
Рефлексія	78
Сі главому	79
Мій не мій	80

До Бразилії

Коли почувеш, як в тишині пісний	81
--	----

ІЗ ЗБІРНИКА „SEMPER TIRO”

Semper tiro	85
Мосму читачеві	86

На старі теми

Чи не добре б нам, брати, зачати	87
Блаженний муж	87
Крик серед піщочі	88
Де не дилеся ни з нашої бувальщині	89
І досі нам єшться	89

З книги Кааф

У сні зайшов я в дивну долину	91
Як би ти знав	94

ІЗ ЗБІРНИКА „ЗІВЯЛЕ ЛІСТЯ”

Перший жмуток

По довгім, важкім отупінню	97
Не знаю, що мене до тебе тягне	97
Не боюсь я Бога	98
За що красавице	99
Твої очі	100
Я не надіюсь нічого	100
Безмежне поле	101

	стор.
Як на вулиці зустрінеш	101
Не минай з погордою	102
Я нелюд	102
Неперехідним муром поміж нами	103
Пераз у сні являється мені	103
Ти плачеш	103
Я не жалуюсь на тебе, доле	104
Епілог	104

Другий жмуток

Зелений явір	105
Ой, ти дівчино	105
Червона калино	106
Ой, ти дубочку	107
Ой, раю мій, раю	107
Чого являешся мені	108
Як розшуєш вночі	109
Хоч ти не будеш квіткою цвісти	109
Як від в ярмі	110
Сниде сніг	110

Третій жмуток

Коли студінь потисне	111
Вона умерла	111
Пісне моя	112
Тричі мені являлася	113
В алеї нічкою літною	114
Даремне, пісне	115
Націю гальний гимн	116

